

DE MEDISCHE CRITERIA IN DE WET
BETREFFENDE DE TRANSSEKSUALITEIT
rechtsvergelijkend onderzoek in opdracht van
het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen
en Mannen

Paul BORGHS

OKTOBER 2013

DE MEDISCHE CRITERIA IN DE WET BETREFFENDE DE TRANSEKSUALITEIT
rechtsvergelijkend onderzoek in opdracht van het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen

Inhoud

Inleiding	6.
1. De medische criteria in de Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit	8.
Bepalingen met betrekking tot de officiële geslachtsregistratie	8.
Bepalingen met betrekking tot de voornaamswijziging	10.
Bepalingen met betrekking tot de afstamming	11.
2. Rechtsvergelijking	14.
Algemeen	14.
Bestaande wetgeving in Europa	14.
Rechtspraak in Europa	19.
Toekomstige wetgeving in Europa	24.
Andere ontwikkelingen in Europa	27.
Ontwikkelingen buiten Europa	29.
3. Internationaal mensenrechtelijk kader	32.
Algemeen	32.
Yogyakarta-principes	32.

Verenigde Naties: Rapport van de Speciale Rapporteur over foltering en andere wreedaardige, onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen	35.
Raad van Europa: Issue Paper ‘Human Rights and Gender Identity’ van de Commissaris inzake Mensenrechten	36.
Raad van Europa: Resolutie 1728 (2010) van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa	38.
Raad van Europa: Resolutie 1945 (2013) van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa	39.
Raad van Europa: Aanbeveling CM/Rec(2010) 5 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa	40.
Europese Unie	41.
Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM)	41.
Commission Internationale de l’Etat Civil (CIEC): Overeenkomst inzake de erkenning van beslissingen inzake de vaststelling van de geslachtswijziging	42.
The World Professional Association for Transgender Health (WPATH)	43.
4. Afstamming	44.
Algemeen	44.
Buitenlandse wetgeving en rechtspraak	45.
Besluit inzake afstamming	47.
5. Synthese	50.
Rechtsvergelijking	50.
Mensenrechten	50.
Toenemende aandacht voor individuele omstandigheden	51.
Voorwaarde onvruchtbaarheid en proportionaliteit	53.

Zelfbeschikkingsrecht en onschendbaarheid menselijk lichaam	55.
Geinstitutionaliseerde transfobie	58.
Besluit	60.

Inleiding

1. België moet, volgens het federale regeerakkoord, een voortrekkersrol spelen wat gelijkheid van de rechten van de holebi's en transgenders betreft¹. In Europese rangschikkingen krijgt België steevast een hoge plaats toegekend op het vlak van holebirechten. Op het vlak van transgenderrechten scoort België erg slecht². Dat hangt onder meer samen met de medische criteria die opgelegd worden in de Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit³. De term medische criteria verwijst naar de bepalingen inzake hormonale behandeling, geslachtsaanpassing en onvruchtbaarheid.

2. In dit onderzoek⁴ worden de medische criteria uit de Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit onder de loep genomen vanuit rechtsvergelijkend en mensenrechtelijk perspectief.

Het onderzoek is als volgt opgebouwd:

- In het eerste hoofdstuk worden de medische criteria uit de Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit kort samengevat.
- Steeds meer Europese landen schrappen de medische voorwaarden uit hun wetgeving of hebben nieuwe wetgeving in de maak waarin de medische voorwaarden worden geschrapt. In het tweede hoofdstuk worden de concrete formuleringen en gemaakte opties in deze landen onderzocht. Er wordt ook aandacht besteed aan de rechtspraak betreffende het schrappen van de medische voorwaarden en de motivering in die rechtspraak. Ten slotte wordt ook verwezen naar relevante wetgeving buiten Europa.
- In het derde hoofdstuk staat het internationale mensenrechtelijke kader centraal. Op het internationale forum worden de medische criteria steeds meer bekritiseerd en wordt steeds meer aangedrongen op het schrappen ervan. De ontwikkelingen op het niveau van de Verenigde Naties, de Raad van Europa en de Europese Unie worden geschetst. Daarnaast worden ook de Yogyakarta-principes toegelicht.
- Vervolgens staat de afstamming centraal. De medische criteria zijn vaak ingegeven door overwegingen van afstammingsrechtelijke aard. De wetgever wil voorkomen dat transvrouwen een kind verwekken en transmannen van een kind bevallen. In

¹ FEDERALE REGERING, *Regeerakkoord 1 december 2012*, Brussel, Federale Regering, 2012, 164.

² Zie bijvoorbeeld de Rainbow Europe Country Index (mei 2011) op www.ilga-europe.org.

³ Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit, *Belgisch Staatsblad* 11 juli 2007, 37-823-37.827.

⁴ In de geciteerde teksten in dit onderzoek worden soms onderdelen **beklemtoond**. Deze klemtonen werden aangebracht door de auteur van dit onderzoek.

het vierde hoofdstuk worden de afstammingsrechtelijke gevolgen van het schrappen van de medische criteria onderzocht en wordt een voorstel inzake de afstammingsrechtelijke gevolgen geformuleerd.

- In het vijfde hoofdstuk wordt, ten slotte, een synthese gemaakt van de voornaamste argumenten die onder meer door de wetgever en in de rechtspraak worden aangevoerd om de medische criteria te schrappen.

1. De medische criteria in de Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit

Algemeen

3. De Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit bevat enkele ‘medische criteria’. In dit hoofdstuk worden de criteria met betrekking tot de officiële geslachtsregistratie en de criteria met betrekking tot de ‘bijzondere’ voornaamswijziging besproken. Ook de afstammingsrechtelijke bepalingen uit de wet worden onder de loep genomen.

Bepalingen met betrekking tot de officiële geslachtsregistratie

Wettelijke bepalingen

4. Door de Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit werd een artikel 62 bis ingevoegd in het Burgerlijk Wetboek. Dat artikel stelt dat elke Belg, of elke in de bevolkingsregisters ingeschreven vreemdeling, die de voortdurende en onomkeerbare innerlijke overtuiging heeft tot het andere geslacht te behoren dan datgene dat is vermeld in de akte van geboorte, en die lichamelijk aan dat andere geslacht is aangepast als uit medisch oogpunt mogelijk en verantwoord is, van die overtuiging aangifte kan doen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand (artikel 62 bis, § 1 BW)

5. Bij die aangifte overhandigt de betrokkene aan de ambtenaar van de burgerlijke stand een verklaring van de psychiater en de chirurg, in de hoedanigheid van behandelende artsen, waaruit blijkt:

1° dat de betrokkene de voortdurende en onomkeerbare innerlijke **overtuiging** heeft tot het andere geslacht te behoren dan datgene dat is vermeld in de akte van geboorte;

2° dat de betrokkene een **geslachtsaanpassing** heeft ondergaan die hem zodanig in overeenstemming heeft gebracht met dat andere geslacht, waartoe betrokkene overtuigd is te behoren, als dit uit medisch oogpunt mogelijk en verantwoord is;

3° dat de betrokkene niet meer in staat is om overeenkomstig het vroegere geslacht **kinderen te verwekken** (artikel 62 bis, § 2 BW).

Bijkomende toelichting

6. Voor de officiële geslachtswijziging is vereist dat de betrokkene de voortdurende en innerlijke **overtuiging** heeft tot het andere geslacht te behoren dan datgene dat is vermeld in de akte van geboorte. Hiermee wordt verwezen naar de innerlijke overtuiging en de lichamelijke van de transseksuele persoon die met elkaar verzoend moeten worden⁵. De overtuiging moet voortdurend zijn. De Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit bevat geen bepaling in verband met een minimum vereiste duurtijd.

7. Daarnaast dient de betrokkene lichamenlijk zodanig aan het geslacht waartoe de betrokkene overtuigd is te behoren aangepast te zijn als uit medisch oogpunt mogelijk en verantwoord is. Deze bepaling doelt vooral op de chirurgische behandeling⁶. Op grond van medische bezwaren kan worden afgeweken van de **geslachtsaanpassing**. Het gebruik van de term **geslachtsaanpassing** wijst erop dat een geslachtsoperatie niet doorslaggevend is, maar anderzijds stelde de minister van Justitie dat een geslachtsoperatie toch als uitgangspunt moet worden genomen⁷. Het is volgens de rechtspraak niet vereist dat alle mogelijkheden die de medische vooruitgang biedt, worden benut of effectief worden uitgevoerd⁸.

8. Ten slotte moet blijken dat de betrokkene niet meer in staat is om overeenkomstig het vroegere geslacht **kinderen te verwekken**. De betrokkene dient dus op onomkeerbare wijze onvruchtbaar te zijn, of te zijn gemaakt door sterilisatie. Van de voorwaarde van onomkeerbare onvruchtbaarheid kan niet worden afgeweken. Deze voorwaarde wil voorkomen dat een transseksuele persoon die na een chirurgische ingreep van man tot vrouw, of van vrouw tot man, wordt, nog kinderen zou kunnen verwekken⁹. Op die manier wil de wetgever vermijden dat er kinderen worden geboren van wie de biologische vader op het ogenblik van de verwekking reeds een vrouw is, of omgekeerd¹⁰.

In de mate dat dit inderdaad de ratio legis is van het wetsontwerp, zo stelde de Raad van State, dient niet alleen de mogelijkheid tot natuurlijke inseminatie (het niet meer in staat zijn om overeenkomstig het vroegere geslacht kinderen te verwekken), maar ook de kunstmatige inseminatie met ingevroren sperma te worden uitgesloten¹¹. De Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit sluit evenwel geenszins uit dat een transvrouw sperma

⁵ Wetsvoorstel betreffende de transseksualiteit. Verslag namens de commissie voor de Justitie, *Parl.St.* Kamer, 2005-2006, nr. 903/6, 3 en Wetsontwerp betreffende de transseksualiteit. Verslag namens de commissie voor de Justitie, *Parl.St.* Senaat, 2006-2007, nr. 1794/5, 8.

⁶ Wetsontwerp betreffende de transseksualiteit. Verslag namens de commissie voor de Justitie, *Parl.St.* Senaat, 2006-2007, nr. 1794/5, 18.

⁷ Wetsontwerp betreffende de transseksualiteit. Verslag namens de commissie voor de Justitie, *Parl.St.* Senaat, 2006-2007, nr. 1794/5, 9-10 en 17-18.

⁸ Antwerpen 3 april 2009, *Rechtskundig Weekblad* 2009-2010, 630-631.

⁹ Wetsontwerp betreffende de transseksualiteit. Advies van de Raad van State, *Parl.St.* Senaat, 2006-2007, nr. 1794/3, 5.

¹⁰ Wetsontwerp betreffende de transseksualiteit. Advies van de Raad van State, *Parl.St.* Senaat, 2006-2007, nr. 1794/3, 5.

¹¹ Wetsontwerp betreffende de transseksualiteit. Advies van de Raad van State, *Parl.St.* Senaat, 2006-2007, nr. 1794/3, 5.

laat invriezen voorafgaand aan de geslachtsoperatie. Hiermee kan na de geslachtsoperatie een kind verwekt worden bij haar vrouwelijke partner of echtgenote.

Net zoals wat de lichamelijke aanpassing betreft, is de draagwijdte van de voorwaarde van onvruchtbaarheid niet duidelijk. De verwijdering van de teelballen of eierstokken zou voldoende zijn, maar in de praktijk zou een feitelijk geslachtsoperatie soms ook als voorwaarde worden gesteld¹².

9. Of voldaan is aan de drie bovenvermelde voorwaarden moet blijken uit een **medische verklaring** opgesteld en getekend door de psychiater en de chirurg in de hoedanigheid van behandelende artsen. De taak van de ambtenaar van de burgerlijke stand is beperkt tot een controle van de aanwezigheid van de door de wet vereiste stukken. Hij mag geen opportuniteitscontrole uitoefenen. De ambtenaar controleert de formele voorwaarden, niet de materiële voorwaarden¹³.

Bepalingen met betrekking tot de voornaamswijziging

Wettelijke bepaling

10. Door de Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit werd artikel 2 van de Wet van 15 mei 1987 betreffende de namen en de voornamen, dat stelt dat elke persoon die enigerlei reden heeft om van naam of voornamen te veranderen daartoe aan de minister van Justitie een met redenen omkleed verzoek kan richten, als volgt aangevuld.

De personen die de voortdurende en onomkeerbare innerlijke overtuiging hebben tot het andere geslacht te behoren dan datgene dat vermeld is in de akte van geboorte, en die de daarmee overeenstemmende geslachtrol hebben aangenomen, voegen bij hun verzoek een verklaring van de psychiater en de endocrinoloog, waaruit blijkt:

1° dat de betrokkene de voortdurende en onomkeerbare innerlijke **overtuiging** heeft tot het andere geslacht te behoren dan datgene dat is vermeld in de akte van geboorte;

2° dat de betrokkene een **hormonale substitutietherapie** ondergaat of heeft ondergaan teneinde de lichamelijke geslachtskenmerken van het geslacht waartoe de betrokkene overtuigd is te behoren te induceren;

3° dat de voornaamswijziging een **essentieel gegeven** is bij de rolomkering (artikel 2 Wet betreffende de namen en de voornamen).

¹² J. MOTMANS (i.s.m. I. DE BIOLLEY en S. DEBUNNE), *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*, Brussel, Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, 2009, 56.

¹³ Overweging d.1. in Circulaire van 1 februari 2008 betreffende de transseksualiteitswetgeving, *Belgisch Staatsblad* 20 februari 2008, 10.759.

Bijkomende toelichting

11. Voor wat betreft de voornaamswijziging is vereist dat de betrokkene een hormonale substitutietherapie ondergaat of heeft ondergaan. Niet vereist is dat de betrokkene een chirurgische ingreep heeft ondergaan. Voor de voornaamswijziging volstaat dan ook een verklaring van een psychiater en een endocrinoloog¹⁴.

12. Indien een transseksueel persoon niet voldoet aan de voorwaarden voor een ‘bijzonder’ verzoek toe voornaamswijziging, kan teruggevallen worden op een ‘gewoon’ verzoek tot voornaamswijziging (artikel 2 Wet betreffende de namen en de voornamen). Het ‘bijzonder’ verzoek tot voornaamswijziging is een recht, het ‘gewoon’ verzoek tot voornaamswijziging is een gunst (artikel 3 Wet betreffende de namen en de voornamen). Indien de betrokkene een ‘gewoon’ verzoek tot voornaamswijziging indient, kan geen voornaam gekozen worden die past bij het andere geslacht, maar moet een neutrale voornaam gekozen worden¹⁵.

Bepalingen met betrekking tot de afstamming

Wettelijke bepaling

13. Door de Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit werd een artikel 62 bis ingevoegd in het Burgerlijk Wetboek.

Dat stelt dat de akte houdende vermelding van het nieuwe geslacht de bestaande afstamming en de daaruit voortvloeiende rechten, bevoegdheden en verplichtingen onverlet laat. De bepalingen van boek I, titel VII, hoofdstuk II BW¹⁶ zijn niet van toepassing op de persoon van het mannelijk geslacht die aangifte deed volgens artikel 62 bis en waarvoor een akte houdende vermelding van het nieuwe geslacht is opgesteld (artikel 62 bis, § 8 BW).

14. Door de Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit werd eveneens een artikel 62 ter ingevoegd in het Burgerlijk Wetboek.

Dat stelt dat de akte houdende vermelding van het nieuwe geslacht onder meer de nieuwe afstammingsband met de moeder en de vader (zo de afstamming langs vaderszijde vaststaat) vermeldt (artikel 62 ter BW).

¹⁴ Wetsontwerp betreffende de transseksualiteit. Verslag namens de commissie voor de Justitie, *Parl.St.* Senaat, 2006-2007, nr. 1794/5, 10.

¹⁵ J. MOTMANS (i.s.m. I. DE BIOLLEY en S. DEBUNNE), *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*, Brussel, Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, 2009, 56.

¹⁶ Boek I, titel VII, hoofdstuk II BW heeft betrekking op de afstamming van vaderszijde.

Bijkomende toelichting

15. De afstammingsrechtelijke bepalingen uit de Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit kunnen als volgt geïnterpreteerd worden¹⁷.

Voor wat betreft de **bestaande afstammingsbanden** ten aanzien van de kinderen van een transseksuele persoon, heeft de officiële geslachtswijziging geen gevolgen.

Een transvrouw blijft ‘vader van’ (maar wordt ‘dochter van’). Een transman blijft ‘moeder van’ (maar wordt ‘zoon van’).

Voor wat betreft de afstammingsband ten aanzien van kinderen van een transseksuele persoon die geboren werden voor de geslachtswijziging, kan de afstamming ook nog na de geslachtswijziging overeenkomstig het vroegere geslacht worden gevestigd.

Vanaf het ogenblik van het opmaken van een akte houdende vermelding van het nieuwe geslacht, en voor wat betreft **kinderen geboren na het opstellen van de akte**, kan een transvrouw geen vader meer worden van een kind door het vermoeden van vaderschap, door erkenning of door onderzoek naar het vaderschap¹⁸.

Een transvrouw zal het kind van wie haar partner of echtgenote bevalt, moeten adopteren door middel van een co-ouderadoptie. Een transvrouw kan voor de geslachtswijziging eigen sperma laten invriezen, waarmee nadien een kind wordt verwekt bij haar partner of echtgenote. Toch zal de transvrouw het kind, met wie ze biogenetisch verwant is, moeten adopteren om er de tweede juridische ouder van te worden. Zou de transvrouw de officiële geslachtswijziging uitstellen tot na de geboorte van de kinderen, dan zou er wel een oorspronkelijke afstammingsband kunnen gevestigd worden.

Voor transmannen bestaat geen gelijkaardige bepaling.

Een transman kan de juridische vader worden van het kind van wie zijn partner of echtgenote bevalt, door erkenning of op grond van de vaderschapsregel. Bijgevolg kan een transman een oorspronkelijke afstammingsband vestigen ten aanzien van een kind dat noodzakelijkerwijze werd verwekt met donorsperma en waarmee hij biogenetisch niet verwant is.

16. Uit deze bepalingen volgt nog de vaststelling dat een transvrouw of een transman een kind kan hebben waarmee een juridische afstammingsband werd vastgesteld voor de officiële geslachtswijziging, naast een kind waarmee een afstammingsband werd vastgesteld na de

¹⁷ Paul BORGHS, “Rechtspositie meemoeder. Van adoptieve naar oorspronkelijke juridische afstamming”, *Nieuw Juridisch Weekblad* 2013, 402.

¹⁸ Circulaire van 1 februari 2008 betreffende de transseksualiteitswetgeving, *Belgisch Staatsblad* 20 februari 2008, 10762.

officiële geslachtswijziging. Een transvrouw of een transman is dan op hetzelfde ogenblik de juridische moeder van het ene kind en de juridische vader van het andere kind.

2. Rechtsvergelijking

Algemeen

17. In een aantal Europese landen werden de medische criteria geschrapt (of nooit opgenomen) in de wetgeving door de wetgever. In andere Europese landen werden de medische criteria geschrapt door de hoven en de rechtbanken. Daarnaast bereiden een aantal Europese landen nieuwe wetgeving voor, waardoor de medische criteria zullen geschrapt worden. Ook buiten Europa zijn er relevante ontwikkelingen aan de gang, onder meer in Argentinië en Uruguay.

Bestaande wetgeving in Europa

Hongarije

18. Een Hongaars decreet uit 1982 (*Geboorte Akte Decreet*) vormt de wettelijk basis voor het wijzigen van de gegevens die werden opgenomen in de geboorteakte. De Hongaarse wetgeving bepaalt niet hoe een geslachtswijziging moet bewezen worden, waardoor de administratieve overheid een grote beoordelingsmarge heeft. De wijziging van de officiële geslachtsregistratie en van de voornaam dient aangevraagd te worden bij een afdeling van het Hongaarse ministerie van Binnenlandse Zaken. Bij de aanvraag moet een verslag gevoegd worden van een psycholoog of psychiater en een uroloog of gynaecoloog. Op basis daarvan wordt een voorstel geformuleerd dat beoordeeld wordt door het Hongaarse ministerie van Gezondheid. Indien het verzoek wordt ingewilligd, dan wordt de beslissing doorgestuurd aan de burgerlijke stand met het oog op het wijzigen van de geboorteakte van de betrokkene. Volgens de huidige praktijk is een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep geen vereiste voor het wijzigen van de officiële geslachtsregistratie of de voornaam¹⁹.

IJsland

19. In IJsland is sinds 2012 een Wet betreffende de wettelijk status van personen met een genderidentiteitsstoornis (*Lög um réttarstöðu einstaklinga með kynáttunarfanda*) van kracht²⁰.

20. Een genderidentiteitsstoornis ('*kynáttunarfanda*') houdt in dat iemand zichzelf, vanaf jonge leeftijd, beschouwt als zijnde geboren in het verkeerde geslacht. De persoon verlangt

¹⁹ X, *Legal Study on Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity. Thematic Study Hungary*, Wenen, Fundamental Rights Agency, 2010, 41-42.

²⁰ *Lög um réttarstöðu einstaklinga með kynáttunarfanda* (wet nr. 57 van 25 juni 2012 betreffende de wettelijke status van personen met een genderidentiteitsstoornis), www.stjornartidindi.is.

ernaar te behoren tot het andere geslacht (artikel 3 Lög um réttarstöðu einstaklinga með kynáttunarfanda).

21. Bij het Nationaal Universitair Ziekenhuis van IJsland (*Landspítali*) werd een team van deskundigen samengesteld, bestaande uit een psychiater, een endocrinoloog en een psycholoog (artikel 4 Lög um réttarstöðu einstaklinga með kynáttunarfanda). Het team staat in voor de diagnose en behandeling van de betrokkene. Daarnaast werd door de overheid een commissie van deskundigen benoemd (voor een hernieuwbare periode van vier jaar), bestaande uit een chirurg, een andere arts en een advocaat (artikel 5 Lög um réttarstöðu einstaklinga með kynáttunarfanda).

22. Wanneer de betrokkene gedurende minstens achttien maanden werd behandeld door het team van deskundigen, waarbij de betrokkene gedurende minstens twaalf maanden moet geleefd hebben in de rol van het andere geslacht dan datgene dat vermeld staat in de geboorteakte, dan kan de betrokkene een aanvraag indienen bij de commissie van deskundigen om de officiële geslachtsregistratie te wijzigen. De betrokkene moet onder meer meerderjarig zijn. Het is niet vereist dat de betrokkene een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep heeft ondergaan of onvruchtbaar is.

De commissie van deskundigen dient te bevestigen dat de betrokkene tot het andere geslacht behoort dan datgene dat vermeld staat in de geboorteakte. Wanneer de officiële geslachtswijziging werd bevestigd, dan wordt dit automatisch gemeld aan het Rijksregister (artikel 5 en 6 Lög um réttarstöðu einstaklinga með kynáttunarfanda). De betrokkene dient evenwel eerst een voornaamswijziging aan te vragen vooraleer de officiële geslachtswijziging definitief wordt geregistreerd (artikel 8 Lög um réttarstöðu einstaklinga með kynáttunarfanda).

23. De wet voorziet ook in de mogelijkheid om terug te keren naar de vorige geslachtsregistratie. De betrokkene kan zich wenden tot het team van deskundigen om dit te beoordelen. Vervolgens kan de commissie van deskundigen de officiële geslachtswijziging herroepen (artikel 11 Lög um réttarstöðu einstaklinga með kynáttunarfanda).

Portugal

24. In Portugal is sinds 2011 een Wet betreffende de procedure voor de wijziging van de geslachts- en naamsregistratie (*Lei cria o procedimento de mudança de sexo e de nome próprio no registo civil e procede à décima sétima alteração ao Código do Registo Civil*) van kracht²¹.

25. Een betrokkene die meerderjarig is en waarbij een genderidentiteitsstoornis (*‘perturbação de identidade de género’*) werd vastgesteld, kan zich wenden tot de ambtenaar

²¹ Lei cria o procedimento de mudança de sexo e de nome próprio no registo civil e procede à décima sétima alteração ao Código do Registo Civil (wet nr. 7/2011 van 15 maart 2011 betreffende de procedure voor de wijziging van de geslachts- en naamsregistratie), www.legislacao.org.

van de burgerlijke stand ('*conservatória do registo civil*') (artikel 2 Lei cria o procedimento de mudança de sexo e de nome próprio no registo civil e procede à décima sétima alteração ao Código do Registo Civil).

26. De betrokkene dient volgende documenten te overhandigen: (1) een verzoek tot wijziging van de geslachtsregistratie, met opgave van de nieuwe voornaam die de betrokkene wenst en (2) een verslag van een multidisciplinair medisch team waarin de genderidentiteitsstoornis wordt gediagnosticeerd. Dit laatste verslag moet minstens door een arts en een psycholoog ondertekend worden (artikel 3 Lei cria o procedimento de mudança de sexo e de nome próprio no registo civil e procede à décima sétima alteração ao Código do Registo Civil).

Het is niet vereist dat de betrokkene een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep heeft ondergaan of onvruchtbaar is of een hormonale therapie volgt²².

27. De ambtenaar van de burgerlijke stand beslist, binnen een termijn van acht dagen, of het verzoek kan worden ingewilligd, of het verzoek moet worden aangevuld, dan wel of het verzoek moet worden verworpen omdat de ingediende documenten niet beantwoorden aan de geldende normen. In het tweede geval dient de ambtenaar opnieuw te beslissen binnen een termijn van acht dagen na ontvangst van de aanvullende gegevens (artikel 4 Lei cria o procedimento de mudança de sexo e de nome próprio no registo civil e procede à décima sétima alteração ao Código do Registo Civil).

28. De wet voorziet in het afleveren van een volledig nieuwe geboorteakte (artikel 123 Código do Registo Civil).

Spanje

29. In Spanje is sinds 2007 een Wet betreffende de rechtzetting van de officiële geslachtsregistratie (*Ley reguladora de la rectificación registral de la mención relativa al sexo*) van kracht²³.

30. Een betrokkene die meerderjarig is, en waarbij genderdysforie ('*disforia de género*') werd vastgesteld, kan zich wenden tot de ambtenaar van de burgerlijke stand ('*al Encargado del Registro Civil*') voor een rechtzetting van de officiële geslachtsregistratie. De rechtzetting van de officiële geslachtsregistratie houdt in principe ook een wijziging in van de voornaam van de betrokkene (artikel 1 en 3 Ley reguladora de la rectificación registral de la mención relativa al sexo).

31. De betrokkene dient te beschikken over een verslag van een arts of een klinisch psycholoog waaruit blijkt dat de diagnose van genderdysforie ('*een stabiele en voortdurende*

²² HUMAN RIGHTS WATCH, *Controlling Bodies, Denying Identities. Human Rights Violations against Trans People in the Netherlands*, New York, Human Rights Watch, 2011, 59.

²³ Ley reguladora de la rectificación registral de la mención relativa al sexo (wet nr. 3/2007 van 15 maart 2007 betreffende de rechtzetting van de officiële geslachtsregistratie), www.boe.es/legislacion/.

discrepancie tussen het geslacht en de genderidentiteit van de betrokkene’) werd gesteld. De betrokkene moet gedurende minstens twee jaar medisch behandeld zijn geweest om de fysieke kenmerken aan te passen aan het gewenste geslacht. Om gezondheidsredenen of omwille van de leeftijd van de betrokkene kan hiervan worden afgeweken.

32. De Spaanse wet stelt uitdrukkelijk dat een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep niet vereist is (artikel 4 Ley reguladora de la rectificación registral de la mención relativa al sexo). Elementen die door de rechtspraak in aanmerking worden genomen zijn onder meer het ondergaan van een hormonale behandeling, het gedrag van de betrokkene als man/vrouw, psychologische en sociale factoren en het onvermogen om zich aan te passen aan het mannelijke/vrouwelijke geslacht²⁴.

Verenigd Koninkrijk

33. In het Verenigd Koninkrijk²⁵ is sinds 2005 de *Gender Recognition Act 2004* van kracht²⁶.

34. Een betrokkene die meerderjarig is kan een aanvraag indienen voor een ‘*gender recognition certificate*’ bij het ‘*Gender Recognition Panel*’. Het ‘*Gender Recognition Panel*’ bestaat uit artsen, psychologen en juristen. De betrokkene moet genderdysforie²⁷ hebben of gehad hebben, gedurende twee jaar geleefd hebben in de rol van het andere geslacht dan datgene dat vermeld staat in de geboorteakte en de intentie hebben om in die geslachtsrol te blijven leven tot aan het overlijden (artikel 2 Gender Recognition Act 2004).

35. De betrokkene moet beschikken over een verslag van een arts of een psycholoog die werkzaam is op het domein van de genderdysforie en waarin de diagnose van de genderdysforie wordt gesteld. Daarnaast is een verslag nodig van een arts die al dan niet werkzaam moet zijn in het domein van de genderdysforie. Indien er sprake is van een behandeling een behandeling met het oog op het wijzigen van de seksuele kenmerken, dient dit in één van de verslagen vermeld te worden (artikel 3 Gender Recognition Act 2004).

Het is niet vereist dat de betrokkene een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep heeft ondergaan of onvruchtbaar is of een hormonale therapie volgt²⁸.

²⁴ Bijvoorbeeld Tribunal Supremo, 17 september 2007 (nr. 929/2007); 28 februari 2008 (nr. 158/2008); 6 maart 2008 (nr. 182/2008) en 18 juli 2008 (nr. 731/2008), www.poderjudicial.es en T. FREIXES SANJUAN, F. BALAGUER CALLEJON en C. ELIAS MENDEZ, *Legal Study on Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity. Thematic Study Spain*, Wenen, Fundamental Rights Agency, 2010, 50.

²⁵ Artikel 28 Gender Recognition Act 2004 preciseert welke bepalingen van toepassing zijn in welke deelgebieden van het Verenigd Koninkrijk.

²⁶ Gender Recognition Act 2004, www.legislation.gov.uk.

²⁷ Genderdysforie verwijst naar genderdysforie, genderidentiteitsstoornis en transseksualiteit (artikel 25 Gender Recognition Act 2004)

²⁸ HUMAN RIGHTS WATCH, *Controlling Bodies, Denying Identities. Human Rights Violations against Trans People in the Netherlands*, New York, Human Rights Watch, 2011, 60.

36. Het ‘*Gender Recognition Panel*’ levert een ‘*gender recognition certificate*’ af waardoor de betrokkene het officiële geslacht krijgt toegewezen waarin hij leeft (artikel 9 Gender Recognition Act 2004)²⁹.

Zweden

37. In Zweden zijn sinds 2013 wijzigingen aan de Wet betreffende het vaststellen van het geslacht in bepaalde gevallen (*Lag om fastställande av könstillhörighet i vissa fall*) van kracht³⁰.

38. Een betrokkene kan een officiële geslachtswijziging aanvragen bij de Nationale Raad voor Gezondheid en Welzijn (*Socialstyrelsen*) indien de betrokkene (1) al een lange tijd aanvoelt dat hij of zij tot het andere geslacht behoort dan datgene dat vermeld staat in de geboorteakte, (2) zich al een tijd gedraagt in overeenstemming met dat geslacht en (3) in de toekomst in overeenstemming met dat geslacht wil blijven leven (artikel 1 *Lag om fastställande av könstillhörighet i vissa fall*).

39. De wet vereiste (en vereist) niet dat de betrokkene een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep had ondergaan (artikel 4 *Lag om fastställande av könstillhörighet i vissa fall*). Aanvankelijk legde de wet wel als voorwaarde op dat de betrokkene onvruchtbaar moest zijn. Deze laatste vereiste werd in 2012 door een administratieve rechtbank (*Kammarrätten i Stockholm*), rechtsprekend in hoger beroep, strijdig bevonden met de Zweedse Grondwet en met (artikel 8 en 14 van) het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Het Hof meende dat de voorwaarde van onvruchtbaarheid niet meer te verantwoorden viel. De sterilisatie gebeurde niet op vrijwillige basis, was discriminerend ten aanzien van transseksuelen en botste met het recht op fysieke integriteit³¹.

40. Onder meer ingevolge dit arrest schrapte de Zweedse wetgever de bepaling uit de *Lag om fastställande av könstillhörighet i vissa fall* die de betrokkene de verplichting oplegde om onvruchtbaar te zijn om in aanmerking te komen voor een officiële geslachtswijziging.

²⁹ “Paragraph 3 ensures that the issue of a gender recognition certificate obliges the Registrar General to make an entry in the Gender Recognition Register and to mark the original entry referring to the birth (or adoption) of the transsexual person to show that the original entry has been superseded. This will ensure that caution is exercised when an application is received for a certificate from the original birth (or adoption) record. If applicants for a birth certificate provide details of the name recorded on the birth certificate, they will be issued with a certificate from the birth record. If they supply the details recorded on the Gender Recognition Register, they will receive a certificate compiled from the entry in the Gender Recognition Register. The mark linking the two entries will be chosen carefully to ensure that the fact that an entry is contained in the Gender Recognition Register is not apparent.” Gender Recognition Bill 2013. Explanatory Notes (Clause 10: Registration), www.publications.parliament.uk.

³⁰ *Lag om fastställande av könstillhörighet i vissa fall* (wet 1972:119 van 21 april 1972 betreffende het vaststellen van het geslacht in bepaalde gevallen), www.riksdagen.se.

³¹ *Kammarrätten i Stockholm*, 19 december 2012 (nr. 1968-12), www.kammarrattenistockholm.domstol.se.

Rechtspraak in Europa

Duitsland

41. De Duitse Wet betreffende transseksualiteit legt de voorwaarden vast voor het aanpassen van de officiële geslachtsregistratie (de zgn. ‘*grosse Lösung*’). Vereist zijn onder meer (1) dat de betrokkene de overtuiging heeft tot het andere geslacht te behoren dan datgene dat vermeld staat in de akte van geboorte; (2) dat de betrokkene al minstens gedurende drie jaar de drang heeft om overeenkomstig dat andere geslacht te leven; (3) dat het erg onwaarschijnlijk is dat die overtuiging wijzigt bij de betrokkene; (4) dat de betrokkene blijvend onvruchtbaar is en (5) dat de betrokkene een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep heeft ondergaan (§ 8 *Transsexuellengesetz*). De twee laatste voorwaarden worden niet gesteld voor het aanpassen van de voornaam (de zgn. ‘*kleine Lösung*’) (§ 1 *Transsexuellengesetz*).

42. Het Duitse *Bundesverfassungsgericht* oordeelde op 11 januari 2011 dat de vereiste dat de betrokkene blijvend onvruchtbaar moet zijn, en de vereiste dat de betrokkene een geslachtsaanpassende ingreep moet hebben ondergaan, strijdig zijn met de Duitse Grondwet en niet toegepast mogen worden³².

43. Het Duitse *Bundesverfassungsgericht* voerde volgende overwegingen aan.

- De vereisten van blijvende onvruchtbaarheid en het ondergaan van een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep zijn strijdig met het recht op **seksuele zelfbeschikking** dat volgt uit artikel 2, 1^e lid Grondwet, samen gelezen met artikel 1, 1^e lid Grondwet (artikel 2, 1^e lid van de Duitse Grondwet stelt dat eenieder recht heeft op vrije ontplooiing van zijn of haar persoonlijkheid en artikel 1, 1^e lid van de Duitse Grondwet stelt dat de waardigheid van eenieder onaantastbaar is).
- De vereisten van blijvende onvruchtbaarheid en het ondergaan van een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep zijn strijdig met het recht op **lichamelijke onschendbaarheid** dat volgt uit artikel 2, 2^e lid Grondwet (artikel 2, 2^e lid van de Duitse grondwet stelt dat eenieder het recht heeft op leven en op lichamelijke onschendbaarheid). De vereisten van blijvende onvruchtbaarheid en het ondergaan van een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep vormen een te hoge, voor de betrokkenen onredelijke, verplichting die hen door de wetgever wordt opgelegd.
- De vereiste van het ondergaan van een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep doet ernstig afbreuk aan het principe van de **lichamelijke onschendbaarheid**. De vereiste brengt voor de betrokkenen gezondheidsrisico's en risico's op bijwerkingen met zich mee. Volgens de actuele wetenschappelijke inzichten, is het niet steeds aangewezen, ook niet bij een verregaande en vaststaande diagnose van

³² Bundesverfassungsgericht 11 januari 2011 (nr. 1 BvR 3295/07), www.bundesverfassungsgericht.de.

transseksualiteit, om over te gaan tot een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep. De bestendigheid en de onomkeerbaarheid van het andere geslacht waarin de betrokkene leeft, laten zich *niet* afmeten aan de mate waarin de uiterlijke geslachtskenmerken door een chirurgische ingreep werden aangepast. Belangrijker is het om na te gaan hoe consequent de betrokkene in de andere geslachtsrol leeft. Van transseksuele personen wordt vereist dat ze een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep ondergaan, en gezondheidsschade oplopen, ook wanneer dat niet aangewezen is om het duurzaam karakter van hun transseksualiteit vast te stellen. Het onvoorwaardelijk vereisen van een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep is dan een buitensporige verplichting.

- Ook de vereiste van **onvruchtbaarheid** is, in de mate dat daarvoor een chirurgische ingreep vereist is, buitensporig. De wetgever wil voorkomen dat een transman van een kind bevalt en dat een transvrouw een kind verwekt. Deze bekommernis van de wetgever moet afgewogen worden tegenover het recht op seksuele zelfbeschikking en het recht op lichamelijke onschendbaarheid. Beide rechten wegen zwaarder door. Temeer omdat het slechts zelden voorkomt dat een transman een kind baart of een transvrouw een kind verwekt. Bovendien stelt de Wet betreffende transseksualiteit dat de bestaande afstammingsbanden niet gewijzigd worden (§ 11 Transsexuellen-gesetz). Dat kan doorgetrokken worden naar de kinderen die geboren worden na het aanpassen van de officiële geslachtsregistratie. Niettegenstaande het aanpassen van de officiële geslachtsregistratie, zal een kind dus nog steeds een juridische moeder en een juridische vader toegewezen krijgen.

44. Het arrest betref een transvrouw van tweeënzestig die samenleefde met een vrouwelijke partner. De transvrouw had een voornaamswijziging bekomen, maar stond officieel nog als man geregistreerd omdat ze geen geslachtsaanpassende chirurgische ingreep had ondergaan. Gelet op de leeftijd van de transvrouw was een dergelijke ingreep ook niet risicoloos. De transvrouw wilde een geregistreerd partnerschap aangaan met haar vrouwelijke partner, maar dat kon niet. Volgens de Duitse wet kan een geregistreerd partnerschap enkel afgesloten worden tussen personen die officieel geregistreerd staan als zijnde van hetzelfde geslacht. Om toch enige rechtszekerheid te verkrijgen, was de transvrouw daarom verplicht geweest om te huwen met haar vrouwelijke partner³³. Vermits beide echtgenoten een vrouwelijke naam droegen, werden ze er op die manier toe gedwongen om er voor uit te komen dat één van hen transseksueel was. Daardoor konden ze geen aanspraak meer maken op een ‘onopvallend’ en ‘discriminatievrij’ leven. In verband hiermee wees het *Bundesverfassungsgericht* onder meer nog op de schending van de privacy van de transvrouw³⁴.

³³ In Duitsland is het huwelijk enkel mogelijk tussen personen die officieel geregistreerd staan als zijnde van verschillend geslacht.

³⁴ In een Duits wetsvoorstel werd voorgesteld om de aanpassing van de officiële geslachtsregistratie mogelijk te maken, zonder dat daarbij het bewijs moet geleverd worden van een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep of van blijvende onvruchtbaarheid. De vereiste van een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep is niet meer van deze tijd en past niet in een maatschappij die pluralistische

Italië

45. Volgens de Italiaanse wet nr. 164 van 1982 moet een transseksueel persoon tweemaal een aanvraag indienen bij de rechtbank. De eerste maal om toestemming te krijgen voor een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep. De tweede maal voor het wijzigen van de voornaam en de officiële geslachtsregistratie³⁵.

46. In 1997 oordeelde de rechtbank van eerste aanleg van Rome dat een transvrouw een wijziging van de officiële geslachtsregistratie kon verkrijgen zonder geslachtsaanpassende chirurgische ingreep. De betrokkene was erg ziek en had naar alle waarschijnlijkheid niet lang meer te leven³⁶.

47. In recente rechtspraak wordt, onder verwijzing naar het oordeel van de rechtbank van eerste aanleg van Rome uit 1997, een wijziging van de officiële geslachtsregistratie steeds vaker toegelaten zonder geslachtsaanpassende chirurgische ingreep.

De rechtbank van eerste aanleg van Rome oordeelde in een arrest van 11 maart 2011, betreffende een transvrouw, dat een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep niet vereist was. De rechtbank merkte op dat de seksuele identiteit niet alleen verband hield met uiterlijke seksuele kenmerken, maar ook met psychosociale factoren. Er was bij de betrokkene geen sprake van het verwerpen van de eigen seksuele organen en een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep was niet nodig voor de betrokkene om een goed evenwicht te vinden tussen lichamelijk voorkomen en psychisch welbevinden. De rechtbank merkte nog op dat de hormonale therapie die de betrokkene onderging, de procreatie-capaciteit sterk had verminderd³⁷.

De rechtbank van eerste aanleg van Rovereto oordeelde in een arrest van 3 mei 2013, betreffende een transvrouw, eveneens dat een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep niet vereist was. De rechtbank haalde gelijkaardige argumenten aan³⁸.

leefvormen erkent. De chirurgische ingrepen zijn zwaar en in strijd met het principe van de onschendbaarheid van het lichaam. Ze houden risico's in voor de gezondheid en kunnen zelfs levensbedreigend zijn. Voor de betrokkenen vormen ze een te grote belemmering om hun identiteit te kunnen ontplooiën. De vereiste van onvruchtbaarheid is achterhaald doordat de wetgever de co-ouderadoptie toelaat binnen het geregistreerd partnerschap van twee mannen of twee vrouwen en op die manier erkent dat een kind twee vaders of twee moeders kan hebben. Zie: *Entwurf eines Gesetzes über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit*, Deutscher Bundestag, 16 juni 2010, nr. 17/221.

³⁵ M. CARTABIA, E. CRIVELLI, E. LAMARQUE en D. TEGA, *Legal Study on Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity. Thematic Study Italy*, Wenen, Fundamental Rights Agency, 2010, 22.

³⁶ M. CARTABIA, E. CRIVELLI, E. LAMARQUE en D. TEGA, *Legal Study on Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity. Thematic Study Italy*, Wenen, Fundamental Rights Agency, 2010, 22-23.

³⁷ Tribunale di Roma 11 maart 2011 (nr. 5896).

³⁸ Tribunale di Rovereto 3 mei 2013 (nr. 194/13).

Oostenrijk

48. In Oostenrijk bestaat geen specifieke wetgeving betreffende transseksualiteit. Een wijziging van de voornaam en de officiële geslachtsregistratie is mogelijk op basis van de *Personenstandsgesetz* en de *Namensrechtänderungsgesetz*³⁹.

49. Het Oostenrijkse *Verwaltungsgerichtshof* oordeelde op 27 februari 2009 dat een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep geen vereiste vormt voor het wijzigen van de officiële geslachtsregistratie. Een transvrouw leefde reeds jarenlang in de rol van het andere geslacht. Ze was psychotherapeutisch behandeld, had een baardepilatie laten uitvoeren en onderging een hormonale therapie. Een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep had de betrokkene niet laten uitvoeren. De transvrouw voerde aan dat ze een leidinggevende functie bekleedde in een internationaal bedrijf. De langdurige afwezigheid die de geslachtsaanpassende chirurgische ingreep met zich zou meebrengen, zou leiden tot haar ontslag. De transvrouw kon het risico op ontslag, met het bijhorende gevaar voor sociale desintegratie, niet lopen. Omdat ze geen geslachtsaanpassende chirurgische ingreep had ondergaan weigerde de burgerlijk stand van de stad Wenen haar officiële geslachtsregistratie aan te passen. Het *Verwaltungsgerichtshof* verwees naar haar vroegere rechtspraak waarin ze had gesteld dat een persoon beschouwd moest worden als behorende tot het geslacht waarmee zijn of haar uiterlijke verschijningsvorm overeenstemde indien (1) die persoon de innerlijke overtuiging had tot het andere geslacht te behoren dan datgene dat vermeld is in de akte van geboorte; (2) die persoon geslachtsaanpassende ingrepen had ondergaan die geleid hadden tot een duidelijke toenadering tot de uiterlijke verschijningsvorm van het andere geslacht en (3) die persoon hoogstwaarschijnlijk zijn of haar overtuiging tot het andere geslacht te behoren niet meer zou wijzigen. Het *Verwaltungsgerichtshof* verwees ook naar artikel 8 EVRM dat het recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven waarborgt. Het recht op privéleven omvat onder meer de vrijheid van eenieder om zijn of haar seksuele geaardheid te kunnen beleven. Volgens het *Verwaltungsgerichtshof* was een zware geslachtsaanpassende chirurgische ingreep geen noodzakelijke voorwaarde opdat er sprake zou zijn van een duidelijke toenadering tot de uiterlijke verschijningsvorm van het andere geslacht. Er dient ook rekening gehouden te worden met de psychische componenten om het behoren tot een bepaald geslacht te beoordelen. *“Ist dieses Zugehörigkeitsempfinden aller Voraussicht nach weitgehend irreversibel und nach aussen in der Form einer deutliche Annäherung an das äussere Erscheinungsbild des anderen Geschlechts zum Ausdruck gekommen, ist der österreichischen Rechtsordnung kein Hindernis zu entnehmen, das eine personenstandsrechtliche Berücksichtigung des für die Allgemeinheit relevanten geschlechtsspezifischen Auftretens hindern würde*⁴⁰.”

³⁹ M. NOWAK, *Legal Study on Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity. Thematic Study Austria*, Wenen, Fundamental Rights Agency, 2010, 26-28.

⁴⁰ Verwaltungsgerichtshof 27 februari 2009 (nr. 2008/017/0054), www.ris.bka.gv.at.

50. Het *Verwaltungsgerichtshof* oordeelde op 15 september 2009, op basis van gelijklopende argumenten, dat een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep geen vereiste vormde voor het aanpassen van de voornaam. Het betrof in deze zaak dezelfde transvrouw als in het arrest van 27 februari 2009⁴¹.

51. Omdat het Oostenrijkse ministerie van Binnenlandse Zaken zich niet wilde neerleggen bij de rechtspraak van het *Verwaltungsgerichtshof*, en in een mededeling van 27 oktober 2009 opnieuw de vereiste van een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep naar voren had geschoven, kwam er op 17 februari 2010 een nieuw oordeel van het *Verwaltungsgerichtshof*. Het *Verwaltungsgerichtshof* verwees naar haar eerdere arresten en oordeelde dat de mededeling in strijd met het recht was⁴².

52. Ook het Oostenrijkse *Verfassungsgerichtshof* heeft zich uitgesproken over de vereiste van een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep. Het oordeelde op 3 december 2009 dat een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep niet vereist was voor een wijziging van de officiële geslachtsregistratie. De beslissing waarbij de wijziging van de officiële geslachtsregistratie van een transvrouw geweigerd werd omdat de betrokkene geen geslachtsaanpassende chirurgische ingreep had ondergaan, was volgens het *Verfassungsgerichtshof* in strijd met het grondwettelijk gewaarborgd gelijkheidsbeginsel. De betrokkene had bij de ‘*Landeshauptmann von Oberösterreich*’ hoger beroep ingesteld tegen een beslissing van de burgerlijke stand van Linz. De burgerlijke stand had een wijziging van de officiële geslachtsregistratie geweigerd bij gebrek aan het bewijs van een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep. Volgens de burgerlijke stand had de betrokkene geen bewijsstuk voorgelegd van een deskundige op het vlak van transseksualiteit of van een onafhankelijke arts. Er kon dan ook geen beslissing genomen worden, omdat op grond van de door de betrokkene voorgelegde bewijsstukken niet beoordeeld kon worden of er sprake was van een duidelijk toenadering tot de uiterlijke verschijningsvorm van het andere geslacht. Het hoger beroep werd afgewezen door de ‘*Landeshauptmann von Oberösterreich*’. Het *Verfassungsgerichtshof* oordeelde dat er sprake was van willekeur, en dus een schending van het gelijkheidsbeginsel, omdat de burgerlijke stand ten onrechte had geëist dat het bewijs moest voorgelegd worden van een deskundige op het vlak van transseksualiteit of van een onafhankelijke arts. De burgerlijke stand had op die manier de bewijslast omgekeerd en nagelaten te onderzoeken of er sprake was van een duidelijke toenadering tot de uiterlijke verschijningsvorm van het andere geslacht en of die toenadering waarschijnlijk niet meer zou wijzigen in de toekomst⁴³.

⁴¹ Verwaltungsgerichtshof 15 september 2009 (nr. 2008/06/0032), www.ris.bka.gv.at.

⁴² Verwaltungsgerichtshof 17 februari 2010 (nr. 2009/17/0263), www.ris.bka.gv.at.

⁴³ Verfassungsgerichtshof 3 december 2009 (nr. B 1973/08-13), www.ris.bka.gv.at.

Toekomstige wetgeving in Europa

Ierland

53. In juli 2013 publiceerde de Ierse minister voor Sociale Bescherming (*'minister for Social Protection'*) het algemeen schema van de *Gender Recognition Bill 2013*⁴⁴. Het wetsontwerp werd gedragen door de Ierse ministerraad en ter bespreking voorgelegd aan het Ierse Parlement. De Ierse wetgever is verplicht een wettelijke regeling uit te werken ingevolge een veroordeling door het Ierse Hoogerechtshof⁴⁵.

54. De betrokkene kan een aanvraag voor een wijziging van de officiële geslachtsregistratie richten aan de minister voor Sociale Bescherming (artikel 4 General Scheme of the Gender Recognition Bill 2013). Er dient aan een aantal voorwaarden voldaan te zijn. Zo moet de betrokkene meerderjarig zijn (artikel 5 General Scheme of the Gender Recognition Bill 2013). De betrokkene moet verklaren dat hij de vaste intentie heeft om in de rol van het andere geslacht te blijven leven gedurende de rest van zijn of haar leven. De arts (*'primary treating physician'*) van de betrokkene moet bevestigen dat de betrokkene bezig is met een transitieproces of een transitieproces heeft doorlopen en de gevolgen van zijn of haar beslissing om permanent te leven in de rol van het andere geslacht ten volle begrijpt (artikel 6 General Scheme of the Gender Recognition Bill 2013). Er worden volgens het wetsontwerp geen details opgevraagd van de behandeling (dus ook niet van de medische voorgeschiedenis of het voorhanden zijn van een bepaalde diagnose). De betrokkene moet ook niet aantonen dat hij of zij gedurende een bepaalde periode in de rol van het andere geslacht heeft geleefd, zoals aanbevolen werd door een adviesgroep (*'Gender Recognition Advisory Group'*)⁴⁶.

55. Indien aan alle wettelijk voorwaarde is voldaan, dan levert de minister voor Sociale Bescherming een *'gender recognition certificate'* af met daarin de volledige naam en de nieuwe officiële geslachtsregistratie van de betrokkene (artikel 8 General Scheme of the Gender Recognition Bill 2013). De minister voor Sociale bescherming verwittigt de bevoegde ambtenaar (*'an tArd-Chláraitheoir'*⁴⁷), die een (niet openbaar) *'gender recognition register'* bijhoudt en die contact opneemt met de betrokkene met het oog op het aanpassen van de persoonsgegevens en de uitgifte van een nieuwe geboorteakte (artikel 8, 9 en 12 General Scheme of the Gender Recognition Bill 2013). Er wordt eveneens voorzien in een beroepsprocedure bij de rechtbank tegen de beslissing van de minister voor Sociale Bescherming en in het bestraffen van valse verklaringen (artikel 17 en 20 General Scheme of the Gender Recognition Bill 2013).

⁴⁴ General Scheme of the Gender Recognition Bill 2013, www.welfare.ie.

⁴⁵ High Court 19 oktober 2007 (Foy v. An t-Ard Chláraitheoir & Ors, nr. IEHC 470), www.courts.ie.

⁴⁶ DEPARTMENT OF SOCIAL PROTECTION, "Bill will provide for State recognition of the acquired gender of transgender people", 17 juli 2013, www.welfare.ie en GENDER RECOGNITION ADVISORY GROUP, *Report to Joan Burton, T.D., Minister for Social Protection*, Dublin, Gender Recognition Advisory Group, 2011, 33.

⁴⁷ *'Registrar General'*.

56. Het Ierse wetsontwerp neemt als uitgangspunt de verklaring van de betrokkene. Het is niet vereist dat de diagnose van genderdysforie werd gesteld, of dat de betrokkene een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep heeft ondergaan. De arts van de betrokkene moet wel nog verklaren dat de betrokkene bezig is met een transitieproces of een transitieproces heeft ondergaan. Op die manier blijft er toch nog een medische beoordeling aanwezig in het wetsontwerp.

In een wetsvoorstel, ingediend door een Ierse Senator, wordt voorgesteld om elke medische beoordeling te vermijden. Volgens dit wetsvoorstel dient de betrokkene enkel een verklaring in te dienen met daarin de identificatie van de genderidentiteit, de bevestiging van de intentie om permanent als een persoon met die genderidentiteit te leven en de voornaam of voornamen die de persoon wenst aan te nemen. Op basis daarvan worden vervolgens de persoonsgegevens van de betrokkene aangepast. In het wetsvoorstel wordt in verband hiermee verwezen naar het recht op lichamelijke integriteit en naar de aanbevelingen van de Commissaris inzake Mensenrechten van de Raad van Europa⁴⁸.

Nederland

57. De Nederlandse Tweede Kamer keurde op 9 april 2013 een voorstel goed tot *Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijk basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte*⁴⁹. De wetswijziging wordt momenteel besproken in de Eerste Kamer⁵⁰.

58. De betrokkene die zestien jaar⁵¹ of ouder is, en die de overtuiging heeft tot het andere geslacht te behoren dan is vermeld in de akte van geboorte, kan van die overtuiging aangifte doen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand (nieuw artikel 28 Burgerlijk Wetboek). Bij die aangifte dient een verklaring van een deskundige⁵² overgelegd te worden, die werd afgegeven ten hoogste zes maanden voor de datum van de aangifte (nieuw artikel 28a Burgerlijk Wetboek). In de verklaring moet staan (1) dat de betrokkene aan de deskundige heeft verklaard de overtuiging te hebben tot het andere geslacht te behoren dan is vermeld in de geboorteakte; (2) dat de betrokkene er blijk van heeft gegeven de voorlichting van de deskundige omtrent de reikwijdte en de betekenis van deze staat te hebben begrepen en (3)

⁴⁸ Legal Recognition of Gender Bill 2013, House of Oireachtas 2 juli 2013 (nr. 75), www.oireachtas.ie.

⁴⁹ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte, *Tweede Kamer 2012-2013* (nr. 33351), www.tweedekamer.nl.

⁵⁰ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte, *Eerste Kamer 2012-2013* (nr. 33351), www.eerstekamer.nl.

⁵¹ De minderjarige van zestien jaar of ouder is bekwaam tot het doen van deze aangifte ten behoeve van zichzelf en kan ter zake in en buiten rechte optreden (nieuw artikel 28 Burgerlijk Wetboek).

⁵² De deskundige wordt krachtens een algemene maatregel van bestuur aangewezen.

dat de betrokkene de wijziging van de vermelding van het geslacht in de geboorteakte weloverwogen blijft wensen. De deskundige mag de verklaring niet afgeven indien hij een gegronde reden heeft om aan de gegrondheid van de bedoelde overtuiging te twifelen (nieuw artikel 28a Burgerlijk Wetboek). Op grond van de aangifte en verklaring voegt de ambtenaar van de burgerlijk stand aan de geboorteakte een latere vermelding toe van de wijziging van het geslacht. Eventueel kan ook overgegaan worden tot wijziging van de voornamen van de betrokkene (nieuw artikel 28b Burgerlijk Wetboek).

59. In de nieuwe Nederlandse wetgeving zal niet meer vereist worden dat de betrokkene onvruchtbaar is, of aan het andere geslacht is aangepast (voor zover uit medisch en psychologisch oogpunt verantwoord is). Het is voldoende dat het bij de betrokkene om een overtuiging gaat die als van blijvende aard kan worden beschouwd en dat dit wordt bevestigd door een deskundige⁵³.

60. Volgens de Nederlandse wetgever is de tussenkomst van een deskundige niet ingegeven door de omstandigheid dat genderdysforie een medische afwijking of een stoornis zou zijn. De tussenkomst is volgens de Nederlandse wetgever nuttig en noodzakelijk⁵⁴. Het uitgangspunt is de *'informed consent'* of zelfdiagnose van de betrokkene. De deskundige heeft niet tot taak te bepalen wat de genderidentiteit van de betrokkene is. Daarover geeft enkel de betrokkene uitsluitsel. De deskundige bevestigt enkel de duurzame overtuiging van de genderidentiteit en het feit dat die niet voortkomt uit een psychische stoornis. De klemtoon ligt op het vaststellen van de wilsbekwaamheid en het duurzame en weloverwogen karakter van de wens. De deskundige heeft ook de plicht om de betrokkene voldoende voor te lichten over wat het in praktische zin en in het dagelijkse leven betekent om duurzaam tot het andere geslacht te behoren en daarin te leven⁵⁵.

61. Indien de betrokkene later wil terugkomen op de wijziging van de officiële geslachtsregistratie, dan is opnieuw een deskundigenverslag vereist. Verwacht wordt dat dit er zal toe bijdragen dat 'draaideursituaties' weinig zullen voorkomen⁵⁶.

⁵³ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Memorie van toelichting, *Tweede Kamer 2012-2013* (nr. 33351/3), 1, www.tweedekamer.nl.

⁵⁴ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Memorie van toelichting, *Tweede Kamer 2012-2013* (nr. 33351/3), 3-4, www.tweedekamer.nl.

⁵⁵ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Nota naar aanleiding van het verslag, *Tweede Kamer 2012-2013* (nr. 33351/6), 2, www.tweedekamer.nl.

⁵⁶ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Nota naar aanleiding van het verslag, *Tweede Kamer 2012-2013* (nr. 33351/6), 3, www.tweedekamer.nl.

62. De ambtenaar van de burgerlijke stand gaat na of de deskundige behoort tot de voor het afleggen van een verklaring aangewezen deskundigen en of de verklaring aan alle vormvereisten voldoet. De ambtenaar van de burgerlijke stand kan een verklaring weigeren indien de deskundigenverklaring niet afkomstig is van een bevoegd deskundige of indien geen deskundigenverklaring werd voorgelegd. Tegen de beslissing van de ambtenaar van de burgerlijke stand is hoger beroep mogelijk bij de rechtbank. Het is niet de taak van de ambtenaar van de burgerlijke stand om de innerlijke waarde van de verklaring van de betrokkene te beoordelen⁵⁷.

Andere ontwikkelingen in Europa

63. In Frankrijk werd in 2011 een wetsvoorstel ingediend dat een wijziging van de officiële geslachtsregistratie mogelijk wil maken door middel van een verzoek gericht aan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg. Het volstaat dat de betrokkene zich wendt tot de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, waarbij drie getuigen (naar keuze) moeten bevestigen dat de betrokkene te goeder trouw handelt. De getuigen mogen geen ascendenten of descendenten zijn van de betrokkene, maar bijvoorbeeld wel bloedverwanten in de zijlijn. Behoudens manifest misbruik beveelt de rechtbank de wijziging van de officiële geslachtsregistratie. De indieners van het wetsvoorstel zijn van mening dat de sociale gevolgen van een wijziging van de officiële geslachtsregistratie van dien aard zijn dat ze misbruiken ontmoedigen. Daarnaast voorziet het wetsvoorstel dat het openbaar ministerie kan optreden tegen misbruiken. De indieners van het wetsvoorstel zien geen tegenstrijdigheid met het principe van de onbeschikbaarheid van de staat van de persoon: *“Or, la présente proposition de loi ne propose en rien de modifier le sexe biologique de l’individu reconnu à sa naissance et indiqué dans l’acte de l’état civil. **Il s’agit ici de rectifier le genre de l’individu qui constate que son genre ne correspond pas à son sexe biologique**”*⁵⁸.

64. Op 24 mei 2012 oordeelde het Hof van Beroep van Chisinau in **Moldavië** dat een wijziging van de officiële geslachtsregistratie mogelijk is op basis van een psychiatrisch rapport en zonder geslachtsaanpassende chirurgische ingreep. Volgens het Hof van Beroep is een chirurgische ingreep duur en bovendien gaat de ingreep gepaard met een lange herstelperiode. Bovendien zijn niet alle types van chirurgie toegankelijk in Moldavië⁵⁹.

65. In **Polen** is een wijziging van de officiële geslachtsregistratie mogelijk na een lange en ingewikkelde procedure voor de rechtbank. Daarbij worden ook de ouders van de betrokkene

⁵⁷ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Advies Raad van State en nader rapport, *Tweede Kamer* 2012-2013 (nr. 33351/4), 3, www.tweedekamer.nl.

⁵⁸ Proposition de loi visant à la simplification de la procédure de changement de la mention du sexe dans l’état civil, *Assemblée Nationale* 22 december 2011 (nr. 4127), www.assemblee-nationale.fr.

⁵⁹ GENDERDOC-M INFORMATION CENTRE, “Groundbreaking strategic legal victory for transgender people in Moldova”, www.ilga-europe.org.

als procespartij opgeroepen. Er worden heel wat vereisten gesteld aan de betrokkene. Zo moet de diagnose gesteld worden van een genderidentiteitsstoornis, er moet een (in principe) tweejarige proefperiode doorlopen worden en er moet sprake zijn van een hormonale therapie. Er moeten ook aanwijzingen zijn dat de geslachtsaanpassing onomkeerbaar is, of er moet sprake zijn van een chirurgische ingreep (mastectomie). Evenwel wordt niet vereist worden dat de betrokkene onvruchtbaar is. Artikel 156 van het Poolse Strafwetboek stelt sterilisatie strafbaar. Daardoor zou in de praktijk een geslachts-aanpassende chirurgische ingreep, die leidt tot onomkeerbare onvruchtbaarheid, slechts uitgevoerd worden na de rechterlijke uitspraak die de officiële geslachtswijziging toestaat (omdat de ingreep dan beschouwd wordt als een medische noodzaak met het oog op het aanpassen van de lichamelijke kenmerken van de betrokkene aan het officiële geslacht)⁶⁰.

66. In Zwitserland oordeelde het Hof van Beroep van het kanton Zürich op 1 februari 2011 dat een wijziging van de officiële geslachtsregistratie van een transvrouw, uitzonderlijk, ook mogelijk was zonder een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep en zonder het bewijs van onomkeerbare onvruchtbaarheid. De betrokkene leefde al jarenlang als vrouw en werd ook door de omgeving waargenomen als vrouw. Daarnaast werd de betrokkene reeds jarenlang met hormonen behandeld, wat geleid had tot onvruchtbaarheid. Het Hof van Beroep ging er, gelet op de omstandigheden, van uit dat de betrokkene blijvend hormonen zou innemen en daardoor blijvend onvruchtbaar zou zijn. In die zin was voldaan aan de eis van blijvende onvruchtbaarheid, zelfs al was die niet onomkeerbaar⁶¹.

67. Volgens een studie van ILGA-Europe wordt in Finland de onvruchtbaarheidsvereiste uit de Wet betreffende de transseksualiteit in de praktijk dusdanig geïnterpreteerd dat het ondergaan van een hormonale behandeling voldoende is⁶².

68. Volgens een studie van de Commissaris inzake Mensenrechten van de Raad van Europa is er in de Russische Federatie geen wettelijke basis voor het opleggen van onomkeerbare onvruchtbaarheid. Sommige overheden en rechtbanken zouden dit niettemin vereisen⁶³.

⁶⁰ A. BODNAR, A. GLISZCZYNSKA-GRABIAS, K. SEKOWSKA-KOZLOWSKA en A. SLEDZINSKA-SIMON, *Legal Study on Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity. Thematic Study Poland*, Wenen, Fundamental Rights Agency, 2010, 62 en W. DYNARSKI, "Gender gatekeepers - gatekeeping in the context of experiences of people correcting gender in Poland", in M. MAKUCHOWSKA en M. PAWLEGA (eds.), *Situation of LGBT persons in Poland*, Warschau, Campaign Against Homophobia, 2012, 290-291.

⁶¹ Obergerichts des Kantons Zürich 1 februari 2011 (nr. NC090012/U), www.gerichte-zh.ch.

⁶² S. AGIUS, R. KÖHLER, S. AUJEAN en J. EHRT, *Human Rights and Gender Identity. Best Practice Catalogue*, Brussel, ILGA-Europe, 2011, 24. Volgens een studie van het Fundamental Rights Agency zou zelfs aan de vereiste van een hormonale behandeling verzaakt kunnen worden, aldus EUROPEAN UNION FUNDAMENTAL RIGHTS AGENCY, *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation in the EU Member States: Part I - Legal Analysis*, Wenen, Fundamental Rights Agency, 2008, 133.

⁶³ COUNCIL OF EUROPE COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe*, Straatsburg, Council of Europe, 2011, 87.

Ontwikkelingen buiten Europa

Argentinië

69. In Argentinië is sinds 2012 een Wet betreffende de genderidentiteit (*Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas*) van kracht⁶⁴.

70. De Argentijnse wet stelt dat eenieder recht heeft (1) op erkenning van zijn of haar genderidentiteit; (2) op vrije ontwikkeling van zijn of haar persoon overeenkomstig zijn of haar genderidentiteit en (3) op behandeling en identificatie overeenkomstig zijn of haar genderidentiteit (artikel 1 *Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas*). In de definitie⁶⁵ van genderidentiteit wordt uitdrukkelijk vermeld dat er sprake *kan* zijn van het wijzigen van de uiterlijke lichaamskenmerken of -functies, via farmacologische, chirurgische of andere middelen, *voor zover hiervoor in volle vrijheid werd gekozen*. Genderidentiteit omvat, volgens de wet, ook andere genderexpressies zoals de kleding, de manier van spreken en het gedrag (artikel 2 *Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas*).

71. Eenieder kan, in geval van tegenstrijdigheid met de zelf waargenomen genderidentiteit, vragen dat de officiële geslachtsregistratie wordt gewijzigd, samen met de voornaam en fotografische afbeelding (artikel 3 *Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas*). De betrokkene dient zich daarvoor te richten tot (het lokale kantoor van) het rijksregister (*Registro Nacional de las Personas*). De wet bepaalt uitdrukkelijk dat geen bewijs gevraagd mag worden van een (volledige of gedeeltelijke) geslachtsaanpassende chirurgische ingreep, een hormonale therapie of enige andere psychologische of medische behandeling (artikel 1 *Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas*)⁶⁶. De ambtenaar die het verzoek ontvangt dient, zonder bijkomende wettelijke of administratieve procedure, de wijziging van de officiële geslachtsregistratie en de voornaam uit te voeren. De betrokkene krijgt een nieuwe geboorteakte en een nieuwe identiteitskaart (artikel 6 *Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas*).

⁶⁴ *Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas* (wet nr. 26.743 van 9 mei 2012 betreffende de genderidentiteit), www.boletinoficial.gob.ar.

⁶⁵ “*Met genderidentiteit wordt bedoeld de innerlijke en individuele ervaring van het gender zoals iedere persoon het voelt, en dat kan wel of niet overeenstemmen met het geslacht dat bij de geboorte werd toegewezen, inclusief de persoonlijke ervaring van het lichaam. Dit kan een wijziging inhouden van het uiterlijk of de lichamelijke functie door farmacologische, chirurgische of andere middelen, voor zover hiervoor in volle vrijheid werd gekozen. Dit houdt tevens andere middelen van genderexpressie in, zoals kleding, manier van spreken en gedrag.*” (artikel 2 *Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas*).

⁶⁶ De betrokkene moet meerderjarig zijn. Voor minderjarigen werd een aparte procedure uitgewerkt die de tussenkomst vereist van hun wettelijke vertegenwoordiger(s) en van een advocaat (artikel 5 *Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas*).

72. Eens de aanpassingen werden doorgevoerd, kunnen ze enkel opnieuw gewijzigd worden na tussenkomst van een rechtbank (artikel 8 Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas).

73. De Argentijnse Wet betreffende de genderidentiteit waarborgt onder meer nog de toegang tot chirurgische ingrepen of hormonenbehandelingen zonder voorafgaandelijke rechterlijke of administratieve toestemming (artikel 11 Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas)⁶⁷.

Uruguay

74. In Uruguay is sinds 2009 een Wet betreffende de genderidentiteit (*Ley derecho a la identidad de género y al cambio de nombre y sexo en documentos identificatorios*) van kracht⁶⁸.

75. De wet waarborgt eenieder het recht op vrije ontplooiing van zijn of haar genderidentiteit en op identificatie overeenkomstig zijn of haar genderidentiteit (artikel 1 Ley derecho a la identidad de género y al cambio de nombre y sexo en documentos identificatorios). Eenieder kan een aanpassing vragen van zijn of haar naam en/of geslacht, via een procedure voor de rechtbank (*Juzgados Letrados de Familia*), voor zover de naam en/of het geslacht niet overeenstemt met de genderidentiteit van de betrokkene en dit al gedurende minstens twee jaar. Uitdrukkelijk wordt in de wet vermeld dat een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep *niet* vereist is (artikel 3 en 4 Ley derecho a la identidad de género y al cambio de nombre y sexo en documentos identificatorios). De wet vereist wel het voorleggen een technisch rapport dat werd opgesteld door een multidisciplinair gespecialiseerd team. De wet stelt dat rekening moet worden gehouden met getuigenissen van personen die het dagelijkse leven delen met de betrokkene en van professionele hulpverleners (op sociaal, mentaal en fysiek vlak) (artikel 4 Ley derecho a la identidad de género y al cambio de nombre y sexo en documentos identificatorios).

⁶⁷ Voor minderjarigen is, in geval van een chirurgische ingreep, de tussenkomst van de rechtbank vereist (artikel 11 Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas).

⁶⁸ Ley derecho a la identidad de género y al cambio de nombre y sexo en documentos identificatorios (wet nr. 18.620 van 25 oktober 2009 betreffende het recht op genderidentiteit en op verandering van de naam en het geslacht in identiteitsdocumenten), www.parlamento.gub.uy.

3. Internationaal mensenrechtelijk kader

Algemeen

76. Op het vlak van de internationale bescherming van de mensenrechten van transgender personen is er een duidelijke tendens waarneembaar om een scherp onderscheid te maken tussen de wettelijk vereisten voor een officiële geslachtswijziging en de medische ingrepen. Zowel op het niveau van de Verenigde Naties, de Raad van Europa als de Europese Unie zijn er op dat vlak duidelijk stellingnames. Daarnaast werden de Yogyakarta-principes gelanceerd als een gezaghebbende bron op het vlak van de internationale bescherming van de mensenrechten.

Yogyakarta-principes

77. De Yogyakarta-principes⁶⁹ werden in 2006 uitgewerkt door een internationale werkgroep van vooraanstaande mensenrechtenexperten. In de negenentwintig principes worden de mensenrechten vertaald naar seksuele geaardheid en genderidentiteit. De Yogyakarta-principes dienen als praktische handleiding over de manier waarop staten de rechten van holebi's en transgenders kunnen beschermen. Die rol van praktische handleiding krijgt steeds meer erkenning. In teksten en verklaringen vanuit de Verenigde Naties, de Raad van Europa en de Europese Unie worden naar de Yogyakarta-principes verwezen⁷⁰. De regeringen van onder meer Denemarken, Duitsland, Finland, IJsland, Nederland, Noorwegen en Zweden steunen de Yogyakarta-principes⁷¹. Het Hoogerechtshof van New Delhi (India) refereerde naar de Yogyakarta-principes in een baanbrekend arrest⁷².

⁶⁹ Een Nederlandstalige versie is terug te vinden op: www.ypinaction.org/files/01/35/Yogyakarta_Principles_NL_versie.pdf.

⁷⁰ Bijvoorbeeld: COUNCIL OF EUROPE COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Issue Paper Human Rights and Gender Identity*, 29 juli 2009 (nr. CommDH/IssuePaper(2009)2), 8; COUNCIL OF EUROPE COMMITTEE ON EQUALITY AND NON-DISCRIMINATION, *Putting an end to coercive sterilisations and castrations. Committee Opinion*, 26 juni 2013 (nr. Doc. 13252), 3; EUROPEAN PARLIAMENT DIRECTORATE-GENERAL FOR INTERNAL POLICIES. POLICY DEPARTMENT CITIZEN'S RIGHTS AND CONSTITUTIONAL AFFAIRS, *Transgender Person's Rights in the EU Member States. Note*, Brussel, Policy Department C (Citizen's Rights and Constitutional Affairs), 2010, 5 en UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS COUNCIL, *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, 11 februari 2013 (nr. A/HRC/22/53), 8.

⁷¹ P. BORGHS, "België en de Yogyakarta-principes", *De Juristenkrant* 10 april 2013, 16 en M. O'FLAHERTY en J. FISHER, "Sexual Orientation, Gender Identity and International Human Rights Law: Contextualising the Yogyakarta Principles", *Human Rights Law Review* 2008, 207-248.

⁷² High Court of Delhi at New Delhi 2 juli 2009 (Naz Foundation v. Government of NCT of Delhi, nr. 7455/2001), www.delhihighcourt.nic.in.

78. In het Vlaamse Parlement werd in 2008 een voorstel van resolutie goedgekeurd waarin de Vlaamse regering werd gevraagd om de Yogyakarta-principes actief uit te dragen⁷³. In de Senaat werd in 2012 een voorstel van resolutie goedgekeurd waarin de federale regering werd opgeroepen om de Yogyakarta-principes te onderschrijven en toe te passen⁷⁴. Het interfederaal actieplan tegen homo- en transfoob geweld, dat in januari 2013 werd voorgesteld, bevat het engagement dat de Belgische wetgevers de Yogyakarta-principes zullen onderschrijven, (laten) toepassen en actief (laten) uitdragen⁷⁵.

79. De Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit botst alvast met het derde en het achttiende Yogyakarta-principe. Volgens het derde principe (*'Het recht op erkenning voor de wet'*), mag niemand worden gedwongen om een medische behandeling te ondergaan, zoals een geslachtsveranderingsoperatie, sterilisatie of hormoontherapie, als voorwaarde voor wettelijke erkenning van de genderidentiteit⁷⁶. Volgens het achttiende principe

⁷³ VLAAMS PARLEMENT, Voorstel van resolutie betreffende een geïntegreerde gelijkheidsbeleid voor holebi's en het actief uitdragen van de Jogjakartapricipes op internationaal niveau, 2007-2008, nr. 1685 (*"De 29 Jogjakartapricipes te ondertekenen en mee uit te dragen op internationaal niveau."*).

⁷⁴ BELGISCHE SENAAT, Voorstel van resolutie betreffende de Jogjakartapricipes inzake de toepassing van mensenrechten met betrekking tot de seksuele geaardheid en genderidentiteit, 2012-2013, nr. 1847 (*"De Jogjakartapricipes te onderschrijven en de bepalingen ervan volledig toe te passen in alle domeinen van het openbare leven en van het privé-leven om een einde te maken aan discriminatie op grond van de seksuele geaardheid en de genderidentiteit."*).

⁷⁵ Interfederaal Actieplan tegen Homofoob en Transfoob Geweld, 31 januari 2013, 6 (*"De Belgische wetgevers zullen de Yogyakarta-principes onderschrijven, (laten) toepassen en actief (laten) uitdragen."*).

⁷⁶ BEGINSSEL 3 HET RECHT OP ERKENNING VOOR DE WET

Eenieder heeft overal het recht op erkenning als een persoon voor de wet. Mensen van verschillende seksuele geaardheden en genderidentiteiten genieten handelingsbekwaamheid op alle gebieden van het dagelijks bestaan. De seksuele geaardheid en genderidentiteit die eenieder bij zichzelf vaststelt, zijn van wezenlijk belang voor de persoonlijkheid en behoren tot de meest fundamentele aspecten van zelfbeschikking, waardigheid en vrijheid. **Niemand mag worden gedwongen om een medische behandeling te ondergaan, zoals een geslachtsveranderingsoperatie, sterilisatie of hormoontherapie, als voorwaarde voor wettelijke erkenning van de genderidentiteit.** Geen enkele status, zoals huwelijk of ouderschap, mag als zodanig worden ingeroepen ter voorkoming van de wettelijke erkenning van iemands genderidentiteit. Op niemand mag druk worden uitgeoefend om zijn seksuele geaardheid of genderidentiteit te verbergen, te onderdrukken of te ontkennen.

Alle Staten moeten:

- A. Ervoor zorgen dat eenieder handelingsbekwaamheid geniet in burgerlijke zaken, zonder discriminatie op grond van seksuele geaardheid of genderidentiteit, en de mogelijkheid heeft om van die handelingsbekwaamheid gebruik te maken, met inbegrip van gelijke rechten om contracten te sluiten en om bezittingen te besturen, te bezitten, te verwerven (onder andere door erfopvolging), te beheren, te genieten en van de hand te doen;
- B. Alle noodzakelijke wettelijke, bestuursrechtelijke en andere maatregelen nemen om de door eenieder bij zichzelf vastgestelde genderidentiteit volledig te respecteren en wettelijk te erkennen;
- C. Alle noodzakelijke wettelijke, bestuursrechtelijke en andere maatregelen nemen om te zorgen voor procedures waarbij alle door de Staat verstrekte identiteitsbewijzen waarin iemands gender/geslacht is vermeld - waaronder geboorteakten, paspoorten, kiesregisters en andere documenten - de door die persoon beleefde en bij hemzelf vastgestelde genderidentiteit weergeven;
- D. Ervoor zorgen dat zulke procedures doelmatig, eerlijk en niet-discriminerend zijn en de waardigheid en privacy van de betrokken persoon respecteren;
- E. Ervoor zorgen dat wijzigingen in identiteitsbewijzen in alle situaties worden erkend waarin identificatie of uitsplitsing van personen naar gender wettelijk of beleidsmatig verplicht is;

(‘*Bescherming tegen medisch misbruik*’) mag niemand worden gedwongen om enigerlei medische of psychologische behandeling, procedure of test te ondergaan (...) op grond van zijn seksuele geaardheid of genderidentiteit. Niettegenstaande enige andere classificatie zijn iemands seksuele geaardheid en genderidentiteit op zich geen aandoeningen en ze mogen daarom niet behandeld, verzorgd of onderdrukt worden⁷⁷.

80. Het zeventiende principe (‘*Het recht op het hoogst bereikbare gezondheidsniveau*’) roept onder meer op om de toegang tot adequate, niet-discriminerende behandeling, zorg en ondersteuning te vergemakkelijken voor diegenen die lichaamsaanpassingen wensen in verband met genderverandering⁷⁸.

F. Gerichte programma's uitvoeren om eenieder die een gendertransitie- of genderveranderingsbehandeling ondergaat sociale ondersteuning te bieden.

⁷⁷ **BEGINSEL 18 BESCHERMING TEGEN MEDISCH MISBRUIK**

Niemand mag worden gedwongen om enigerlei medische of psychologische behandeling, procedure of test te ondergaan of worden opgesloten in een medische inrichting op grond van zijn seksuele geaardheid of genderidentiteit. Niettegenstaande enige andere classificatie zijn iemands seksuele geaardheid en genderidentiteit op zich geen aandoeningen en mogen daarom niet behandeld, verzorgd of onderdrukt worden.

Alle Staten moeten:

- A. Alle noodzakelijke wettelijke, bestuursrechtelijke en andere maatregelen nemen om volledige bescherming te bieden tegen schadelijke medische praktijken op grond van seksuele geaardheid, genderidentiteit of al dan niet cultureel bepaalde stereotypen met betrekking tot gedrag, uiterlijk of vermeende gendernormen;
- B. Alle noodzakelijke wettelijke, bestuursrechtelijke en andere maatregelen nemen om ervoor te zorgen dat het lichaam van een kind nooit via medische handelingen onomkeerbaar wordt aangepast met het doel het kind een genderidentiteit op te leggen zonder zijn volledige, in vrijheid gegeven en geïnformeerde toestemming, in overeenstemming met de leeftijd en de rijpheid van het kind en op grond van het principe dat bij alle maatregelen betreffende kinderen de belangen van het kind de eerste overweging vormen;
- C. Beschermingsmechanismen voor kinderen vaststellen waardoor geen enkel kind medisch wordt misbruikt of gevaar loopt medisch te worden misbruikt;
- D. Ervoor zorgen dat mensen van verschillende seksuele geaardheden en genderidentiteiten worden beschermd tegen onethische of onvrijwillige medische handelingen of onderzoeken, onder andere met betrekking tot vaccins, behandelingen of microbiciden tegen hiv/aids of andere ziekten;
- E. Alle voorzieningen of programma's voor financiering van de gezondheidszorg beoordelen en aanpassen, met inbegrip van voorzieningen of programma's inzake ontwikkelingssteun, die dergelijk misbruik kunnen bevorderen of vergemakkelijken of anderszins mogelijk kunnen maken;
- F. Ervoor zorgen dat bij medische of psychologische behandeling of counseling seksuele geaardheid en genderidentiteit niet expliciet of impliciet worden beschouwd als aandoeningen die behandeld, verzorgd of onderdrukt moeten worden.

⁷⁸ **BEGINSEL 17 HET RECHT OP HET HOOGST BEREIKBARE GEZONDHEIDSNIVEAU**

Eenieder heeft het recht op het hoogst bereikbare niveau van lichamelijke en geestelijke gezondheid, zonder discriminatie op grond van seksuele geaardheid of genderidentiteit. Seksuele en reproductieve gezondheid is een fundamenteel aspect van dit recht.

Alle Staten moeten:

- A. Alle noodzakelijke wettelijke, bestuursrechtelijke en andere maatregelen nemen om het genot van het recht op het hoogst bereikbare gezondheidsniveau te waarborgen, zonder discriminatie op grond van seksuele geaardheid of genderidentiteit;
- B. Alle noodzakelijke wettelijke, bestuursrechtelijke en andere maatregelen nemen om ervoor te zorgen dat eenieder toegang heeft tot gezondheidsvoorzieningen, -producten en -diensten, onder

Verenigde Naties: Rapport van de Speciale Rapporteur over foltering en andere wreedaardige, onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen

81. De Speciale Rapporteur over foltering en andere wreedaardige, onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen, rapporteerde op 1 februari 2013 aan de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties over bepaalde vormen van misbruik in ‘*health-care settings*’. Het betreft misbruik waarbij een grens van mishandeling wordt overschreden die gelijk kan gesteld worden aan foltering of wreedaardige, onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen⁷⁹. Aanvankelijk werd foltering enkel bekeken in de context van het ondervragen, bestraffen of intimideren van gevangenen, maar de internationale gemeenschap erkent inmiddels dat foltering ook in andere contexten kan plaatsvinden⁸⁰.

82. In het rapport wijst de Speciale Rapporteur op de situatie van bepaalde minderheids-groepen waaronder transgender personen: “*In many countries transgender persons are*

andere met betrekking tot seksuele en reproductieve gezondheid, en tot zijn eigen medisch dossier, zonder discriminatie op grond van seksuele geaardheid of genderidentiteit;

C. Ervoor zorgen dat gezondheidsvoorzieningen, -producten en -diensten zijn bedoeld om eenieders gezondheidstoestand te verbeteren en in eenieders behoeften te voorzien, zonder discriminatie op grond van, en rekening houdend met, seksuele geaardheid en genderidentiteit, en dat medische dossiers in dit verband vertrouwelijk worden behandeld;

D. Programma’s ontwikkelen en uitvoeren ter bestrijding van discriminatie, vooroordelen en andere sociale factoren die de gezondheid van personen ondermijnen vanwege hun seksuele geaardheid of genderidentiteit;

E. Ervoor zorgen dat eenieder informatie krijgt en in staat wordt gesteld zijn eigen beslissingen te nemen met betrekking tot medische behandelingen en zorg, op grond van daadwerkelijk geïnformeerde toestemming, zonder discriminatie op grond van seksuele geaardheid of genderidentiteit;

F. Ervoor zorgen dat alle gezondheids-, educatie-, preventie-, zorg- en behandelingsprogramma’s en -diensten op het gebied van seksuele en reproductieve gezondheid de diversiteit van seksuele geaardheden en genderidentiteiten respecteren en voor eenieder in gelijke mate beschikbaar zijn zonder discriminatie;

G. Voor diegenen die lichaamsaanpassingen wensen in verband met genderverandering de toegang vergemakkelijken tot adequate, niet-discriminerende behandeling, zorg en ondersteuning;

H. Ervoor zorgen dat alle zorgaanbieders cliënten en hun partners behandelen zonder hen te discrimineren op grond van seksuele geaardheid of genderidentiteit, ook wat betreft erkenning als naaste verwanten;

I. Alle noodzakelijke beleidsmaatregelen en onderwijs- en opleidingsprogramma’s aannemen om ervoor te zorgen dat mensen die in de gezondheidszorg werken eenieder het hoogst bereikbare gezondheidsniveau kunnen bieden, met volledige eerbiediging van eenieders seksuele geaardheid en genderidentiteit.

⁷⁹ UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS COUNCIL, *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, 11 februari 2013 (nr. A/HRC/22/53), 23 p.

⁸⁰ UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS COUNCIL, *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, 11 februari 2013 (nr. A/HRC/22/53), 4.

required to undergo often **unwanted sterilization surgeries as a prerequisite to enjoy legal recognition** of their preferred gender⁸¹.”

83. In de aanbevelingen bij het rapport roept de Speciale Rapporteur over foltering en andere wreedaardige, onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen alle staten dan ook op om in alle omstandigheden elke (af)gedwongen sterilisatie te verbieden en speciale bescherming te geven aan minderheidsgroepen: “*The Special Rapporteur calls upon all States to repeal any law allowing intrusive and irreversible treatments, including **forced genital-normalizing surgery, involuntary sterilisation, unethical experimentation, medical display, “reparative therapies” or “conversion therapies”, when enforced or administered without the free and informed consent of the person concerned. He also calls upon them to **outlaw forced or coerced sterilization in all circumstances** and provide special protection to individuals belonging to marginalized groups***”⁸².”

84. De Speciale Rapporteur over foltering en andere wreedaardige, onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen wijst in dat verband onder meer op de rechtspraak in een aantal Europese landen: “*Some domestic courts have found that not only does enforced surgery result in permanent sterility and irreversible changes to the body, and interfere in family and reproductive life, it also amounts to **a severe and irreversible intrusion into a person’s physical integrity***”. Onder verwijzing naar de Zweedse rechtspraak wordt opgemerkt dat “***a forced sterilization requirement to intrude into someone’s physical integrity could not be seen als voluntary***”⁸³.”

Raad van Europa: *Issue Paper ‘Human Rights and Gender Identity’* van de Commissaris inzake Mensenrechten

85. De Commissaris inzake Mensenrechten van de Raad van Europa publiceerde op 29 juli 2009 een *Issue Paper ‘Human Rights and Gender Identity’*⁸⁴. De Commissaris inzake Mensenrechten stelt vast dat de mensenrechten van transgender personen lange tijd genegeerd en verwaarloosd werden. Nochtans worden deze personen met ernstige, en vaak specifieke, problemen geconfronteerd. Transgender personen ervaren een hoge mate van discriminatie, intolerantie en openlijke agressie. Hun fundamentele mensenrechten worden geschonden,

⁸¹ UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS COUNCIL, *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, 11 februari 2013 (nr. A/HRC/22/53), 19.

⁸² UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS COUNCIL, *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, 11 februari 2013 (nr. A/HRC/22/53), 23.

⁸³ UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS COUNCIL, *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, 11 februari 2013 (nr. A/HRC/22/53), 19.

⁸⁴ COUNCIL OF EUROPE COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Issue Paper Human Rights and Gender Identity*, 29 juli 2009 (nr. CommDH/IssuePaper(2009)2), 19 p.

met inbegrip van het recht op leven, het recht op fysieke integriteit en het recht op gezondheid⁸⁵.

86. Met betrekking tot de voorwaarden voor een naamswijziging en een wijziging van de officiële geslachtsregistratie, merkt de Commissaris inzake Mensenrechten op dat de zogenaamde medische voorwaarden duidelijk in strijd met het principe van de eerbiediging van de fysieke integriteit. Het betreft (1) geslachtenaanpassende chirurgische ingrepen; (2) onomkeerbare onvruchtbaarheid ingevolge een chirurgische ingreep en (3) andere medische procedures zoals een hormonenbehandeling.

87. Het is, aldus de Commissaris inzake Mensenrechten, onrustwekkend dat transgender personen de enige groep zijn in Europa die onderworpen worden aan een door de wet voorgeschreven, en door de overheid afgedwongen, sterilisatie. *“Such requirements clearly run counter to the respect for the physical integrity of the person. To require sterilisation or other surgery as a prerequisite to enjoy legal recognition of one’s preferred gender ignores the fact that while such operations are often desired by transgender persons, this is not always the case. Moreover, surgery of this type is not always medically possible, available, or affordable without health insurance funding. The treatment may not be in accordance with the wishes and needs of the patient, nor prescribed by his/her medical specialist. Yet the legal recognition of the person’s preferred gender identity is rendered impossible without these treatments, putting the transgender person in a limbo without any apparent exit. **It is of great concern that transgender people appear to be the only group in Europe subject to legal prescribed, state-enforced sterilisation**”*⁸⁶.

88. Het is niet omdat heel wat transgender personen kiezen voor een behandeling, dat geen rekening meer moet worden gehouden met het principe dat een medische behandeling steeds moet afgestemd zijn op het belang van het individu en steeds moet aangepast zijn aan de specifieke noden en situatie van de betrokkene. *“It is disproportionate for the state to prescribe treatment in a “one size fits all” manner. The basic human rights concern here is to what extent such a strong interference by the state in the private life of individuals can be justified and whether sterilisation or other medical interventions are required to classify someone as being of one sex or the other”*, aldus de Commissaris inzake Mensenrechten⁸⁷.

89. De voorwaarde van onomkeerbare onvruchtbaarheid is vaak ingegeven door overwegingen die verband houden met de voortplanting van transgender personen (ook al dienen deze

⁸⁵ COUNCIL OF EUROPE COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Issue Paper Human Rights and Gender Identity*, 29 juli 2009 (nr. CommDH/IssuePaper(2009)2), 3.

⁸⁶ COUNCIL OF EUROPE COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Issue Paper Human Rights and Gender Identity*, 29 juli 2009 (nr. CommDH/IssuePaper(2009)2), 8.

⁸⁷ COUNCIL OF EUROPE COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Issue Paper Human Rights and Gender Identity*, 29 juli 2009 (nr. CommDH/IssuePaper(2009)2), 8.

overwegingen sterk gerelativeerd te worden, omwille van de hormonale behandeling en de individuele wensen van de betrokkenen). Volgens de Commissaris inzake Mensenrechten zijn overwegingen die verband houden met de voortplanting geen goede reden voor de lidstaten om te verzaken aan hun verplichting om de fysieke integriteit van eenieder te vrijwaren. Daarnaast moet rekening gehouden met het recht van eenieder om een gezin te stichten: *“States which impose intrusive physical procedures on transgender persons effectively undermine their right to found a family⁸⁸.”*

90. De Commissaris inzake Mensenrechten heeft ook kritiek op de voorwaarden die gesteld worden voor een voornaamswijziging, zoals bijvoorbeeld een hormonale behandeling gedurende een bepaalde tijd of een diagnose van genderdysforie. *“As a consequence , transgender people are, for a long period in their lives, effectively barred from meaningful and full participation in society, education or employment as they may face continuous problems with ‘justifying’ who they are”*, stelt de Commissaris inzake Mensenrechten in verband hiermee⁸⁹.

91. In de aanbevelingen bij de *Issue Paper* roept de Commissaris inzake Mensenrechten de lidstaten van de Raad van Europa op om de Yogyakarta-principes als leidraad te hanteren (aanbeveling 1). Onvruchtbaarheid en andere verplichte medische behandelingen mogen geen wettelijke voorwaarde zijn om iemands genderidentiteit te erkennen in de wetten betreffende de voornaamswijziging en de wijziging van de officiële geslachtsregistratie (aanbeveling 4)⁹⁰.

Raad van Europa: Resolutie 1728 (2010) van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa.

92. Op 29 april 2010 keurde de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa een resolutie goed inzake discriminatie op grond van seksuele geaardheid en genderidentiteit⁹¹.

In deze resolutie stelt de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa vast dat transgender personen veelvuldig te maken krijgen met discriminatie en aantasting van hun

⁸⁸ COUNCIL OF EUROPE COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Issue Paper Human Rights and Gender Identity*, 29 juli 2009 (nr. CommDH/IssuePaper(2009)2), 9.

⁸⁹ COUNCIL OF EUROPE COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Issue Paper Human Rights and Gender Identity*, 29 juli 2009 (nr. CommDH/IssuePaper(2009)2), 9.

⁹⁰ COUNCIL OF EUROPE COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Issue Paper Human Rights and Gender Identity*, 29 juli 2009 (nr. CommDH/IssuePaper(2009)2), 18.

⁹¹ COUNCIL OF EUROPE PARLIAMENTARY ASSEMBLY, *Resolution. Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity*, 29 april 2010 (nr. 1728 (2010)). Zie ook COUNCIL OF EUROPE COMMITTEE ON LEGAL AFFAIRS AND HUMAN RIGHTS, *Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity. Report*, 23 maart 2010 (nr. Doc. 12185), 27 p. en COUNCIL OF EUROPE COMMITTEE ON EQUAL OPPORTUNITIES FOR WOMAN AND MEN, *Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity. Committee Opinion*, 7 april 2010 (nr. Doc. 12197), 3 p.

rechten, onder meer op grond van discriminerende houdingen en belemmeringen bij de officiële erkenning van hun nieuwe geslacht.

93. De Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa roept de lidstaten ertoe op om aandacht te schenken aan de specifieke discriminaties en schendingen van de mensenrechten van transgender personen. In de wetgeving en in de praktijk dient het recht gewaarborgd te worden op officiële documenten die de gewenste genderidentiteit van de betrokkene weergeven, zonder enige voorafgaande verplichting om een sterilisatie te ondergaan of een andere medische procedure zoals een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep en een hormonale therapie (aanbeveling 16.11.2).

Raad van Europa: Resolutie 1945 (2013) van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa.

94. Op 26 juni 2013 keurde de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa een resolutie goed inzake gedwongen sterilisaties en castraties⁹². In de resolutie worden de lidstaten van de Raad van Europa ertoe opgeroepen om, indien nodig, hun wetgeving en beleid te herzien zodat niemand gedwongen kan worden tot sterilisatie of castratie, op welke manier ook en om welke reden ook (aanbeveling 7.1). Gedwongen sterilisaties en castraties vormen een ernstige schending van de mensenrechten en van de menselijke waardigheid en zijn onaanvaardbaar in de lidstaten van de Raad van Europa. In de eenentwintigste eeuw kunnen ze op geen enkele manier gelegitimeerd worden en moeten ze stoppen. De Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa wijst er nog op dat het begrip ‘gedwongen’ een evolutief begrip is op het vlak van de mensenrechten en onder meer in verband staat met de afwezigheid van een vrije en geïnformeerde toestemming.

95. In een begeleidend rapport wordt vermeld dat gedwongen sterilisaties en castraties een hele reeks mensenrechten schenden zoals het recht op gezondheid, het recht op lichamelijke integriteit, het recht om geen geweld te ondergaan, het recht om geen foltering te ondergaan of een onmenselijke of vernederende behandeling, het recht om zelf te beslissen over het aantal kinderen en het recht om niet gediscrimineerd te worden. Meer specifiek met betrekking tot transgender personen wordt onder meer het standpunt van de Zweedse Nationale Raad voor Gezondheid en Welzijn (*‘Socialstyrelsen’*) aangehaald die stelt dat sterilisaties van transgender personen ‘gedwongen’ zijn in de mate dat bepaalde betrokkenen ze niet wensen te ondergaan, maar er enkel in toestemmen met het oog op de officiële erkenning van hun geslachtswijziging⁹³.

⁹² COUNCIL OF EUROPE PARLIAMENTARY ASSEMBLY, *Resolution. Putting an end to coerced sterilisations and castrations*, 26 juni 2013 (nr. 1945 (2013)).

⁹³ COUNCIL OF EUROPE COMMITTEE ON SOCIAL AFFAIRS, HEALTH AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT, *Putting an end to coerced sterilisations and castrations. Report*, 28 mei 2013 (nr. Doc. 13215), 7 en 13. Zie ook COUNCIL OF EUROPE COMMITTEE ON EQUALITY AND NON-DISCRIMINATION, *Putting an end to coercive sterilisations and castrations. Committee Opinion*, 26 juni 2013 (nr. Doc. 13252), 2-3.

Raad van Europa: Aanbeveling CM/Rec(2010) 5 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa.

96. Op 31 maart 2010 nam het Comité van Ministers van de Raad van Europa een aanbeveling aan inzake maatregelen om discriminaties op grond van seksuele geaardheid en gender-identiteit te bestrijden⁹⁴. Het Comité van Ministers beveelt de lidstaten van de Raad van Europa aan om voorafgaande vereisten voor de wettelijke erkenning van een geslachts-wijziging, met inbegrip van de vereisten die een aanpassing van fysieke aard inhouden, regelmatig aan een onderzoek te onderwerpen met het oog op het schrappen van abusieve vereisten (aanbeveling 20). De wijziging van de voornaam en het geslacht in officiële documenten moet snel, transparant en toegankelijk verlopen (aanbeveling 21). Niemand mag onderworpen worden aan een geslachtsaanpassende procedure zonder zijn of haar toestemming (aanbeveling 35).

97. In het bijgevoegde memorandum wordt dieper ingegaan op de situatie van transgender personen. *“As affirmed in Committee of Ministers Recommendation Rec(2007) 17 on gender equality standards and mechanisms, **both woman and men must have a non-negotiable right to decide over their own body, including sexual and reproductive matters**. Such acknowledgement must be reflected in the development, implementation, acces to, monitoring and evaluation of health-care services and in research priorities. In some countries access to gender reassignment services is conditional upon procedures such as irreversible sterilisation, hormonal treatment, preliminary surgical procedures and sometimes also proof of the person’s ability to live for a long period of time in the new gender (the so called “real life experience”). In this respect, existing requirements and procedures should be reviewed in order to remove those requirements which are disproportionate. It should be noted, in particular, that for some persons it may not possible, for health reasons, to complete every hormonal and/or surgical step required. Similar considerations apply with respect to the legal recognition of a gender reassignment, which can be conditional to a number of procedures and prior requirements, including changes of a physical nature⁹⁵.”*

98. De aanbeveling van 21 november 2007 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa over standaarden en mechanismen van gendergelijkheid, waarnaar verwezen wordt in het memorandum, stelt dat mannen en vrouwen en niet-onderhandelbaar recht hebben om

⁹⁴ COUNCIL OF EUROPE COMMITTEE OF MINISTERS, *Recommendation of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity*, 31 maart 2010 (nr. CM/Rec(2010) 5).

⁹⁵ Overweging 20-21 in COUNCIL OF EUROPE STEERING COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS, *Recommendation of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity. Explanatory Memorandum*, 31 maart 2010 (nr. CM(2010) 4 add3 final).

beslissingen te nemen over hun eigen lichaam, met inbegrip van seksuele en reproductieve zaken (aanbeveling 44)⁹⁶.

Europese Unie

99. Op 28 september 2011 nam het **Europees Parlement** een resolutie aan over seksuele geaardheid en genderidentiteit in het kader van de VN-Mensenrechtenraad. In die resolutie betreurt het Europees Parlement *“dat de rechten van lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen en transseksuelen (LGBT) nog niet altijd volledig worden nageleefd in de Europese Unie, inclusief **het recht op lichamelijke integriteit**, het recht op een privé- en gezinsleven, het recht op vrijheid van meningsuiting, het recht op vergadering, het recht op non-discriminatie, de vrijheid van verkeer, met inbegrip van het recht op vrij verkeer voor stellen van hetzelfde geslacht en hun families, het recht op toegang tot preventieve gezondheidszorg, medische behandeling, en asielrecht”* (overweging 11)⁹⁷.

100. In een studie, die uitgevoerd werd in opdracht van de **Commissie voor burgerlijke vrijheden, justitie en binnenlandse zaken**, werd gewezen op de gedwongen sterilisatie van transgender personen als voorwaarden voor de wijziging van de officiële geslachtsregistratie.

“This requirement is not medically necessary, and violates the dignity of those who want to transition and retain the ability to have children. The sterilisations requirement further stigmatises trans people, entrenching the idea that trans people do not have the right to reproduce and should not be treated on an equal basis with the rest of society”⁹⁸.”

Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM)

101. Tot nu toe deed het Europees Hof voor de Rechten van de Mens nog geen uitspraak over de verenigbaarheid van artikel 8 EVRM met de vereisten van een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep of onvruchtbaarheid met het oog op het verkrijgen van een wijziging van de officiële geslachtsregistratie⁹⁹.

⁹⁶ COUNCIL OF EUROPE COMMITTEE OF MINISTERS, *Recommendation of the Committee of Ministers to member states on gender equality standards and mechanisms*, 21 november 2007 (nr. CM/Rec(2007) 17).

⁹⁷ EUROPEES PARLEMENT, *Resolutie over seksuele geaardheid en genderidentiteit in het kader van de VN-Mensenrechtenraad*, 28 september 2011 (nr. P7_TA(2011) 0427).

⁹⁸ EUROPEAN PARLIAMENT DIRECTORATE-GENERAL FOR INTERNAL POLICIES. POLICY DEPARTMENT CITIZEN'S RIGHTS AND CONSTITUTIONAL AFFAIRS, *Towards a roadmap for equality on grounds of sexual orientation and gender identity. Study*, Brussel, Policy Department C (Citizen's Rights and Constitutional Affairs), 2012, 38

⁹⁹ Het verzoek om de klacht van een Franse transman te behandelen werd afgewezen. De transman beklagde zich, op grond van artikel 8 EVRM, over de lange duur van het hormonale-chirurgische proces in Frankrijk. In de ontvankelijkheidsbeslissing wees het Hof op de beoordelingsmarge die op dat vlak aan de lidstaten toekomt: *“La Cour estime que l'on ne peut déduire de sa jurisprudence en la matière,*

102. In de arresten Goodwin tegen het Verenigd Koninkrijk en I. tegen het Verenigd Koninkrijk van 11 juli 2002, oordeelde het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat de lidstaten de verplichting hebben om het gewijzigde geslacht van een transseksuele persoon juridisch te erkennen, voor zover die persoon een geslachtsaanpassende ingreep heeft ondergaan¹⁰⁰.

Anderzijds hebben de lidstaten een ruime beoordelingsmarge om te bepalen onder welke voorwaarden ze de feitelijke geslachtsaanpassing ook juridisch erkennen¹⁰¹.

103. Uit de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens kan dus geen verplichting voor de lidstaten afgeleid worden om de vereisten van een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep en onvruchtbaarheid, met het oog op het verkrijgen van een officiële geslachtsregistratie, te schrappen. Anderzijds beschikken de lidstaten ter zake over een ruime beoordelingsmarge, zodat ze zelf over de voorwaarden kunnen beslissen waaronder ze een wijziging van de officiële geslachtsregistratie toestaan. Het EVRM laat uitdrukkelijk toe dat de lidstaten aan hun onderdanen een verdergaande bescherming bieden, dan diegene waartoe ze verplicht zijn op grond van het EVRM (artikel 53 EVRM).

Commission Internationale de l'Etat Civil (CIEC): Overeenkomst inzake de erkenning van beslissingen inzake de vaststelling van een geslachtswijziging.

104. De *Overeenkomst inzake de erkenning van beslissingen inzake de vaststelling van een geslachtswijziging* van de *Commission Internationale de l'Etat Civil* (CIEC) werd op 12 september 2000 in Wenen ondertekend¹⁰². De overeenkomst stelt dat een erkenning van een beslissing inzake de vaststelling van een geslachtswijziging *kan* geweigerd worden door een verdragsstaat “indien de lichamelijke aanpassing niet is verwezenlijkt en vastgesteld in de desbetreffende beslissing” (artikel 2 Overeenkomst inzake de erkenning van beslissingen inzake de vaststelling van een geslachtswijziging). De weigering is een mogelijkheid, maar geen verplichting. Toen de Overeenkomst tot stand kwam, in de jaren negentig van de vorige

et notamment de l'arrêt Christine Goodwin précité, l'obligation pour les Etats parties de reconnaître juridiquement les personnes transexuelles qui n'ont pas achevé le processus hormono-chirurgical de réassignation” (Beslissing inzake de ontvankelijkheid van verzoek nr. 18367/06 (Stella Nunez t. Frankrijk), 27 mei 2008). Zie evenwel ook het verzoek, afkomstig van een Turkse transman, dat momenteel in behandeling is bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (Verzoek nr. 14793/08 (Y.Y. t. Turkije), 6 maart 2008).

¹⁰⁰ EHRM 11 juli 2002 (Goodwin t. Verenigd Koninkrijk, nr. 28957/15), par. 91 en EHRM, 11 juli 2002 (I. t. Verenigd Koninkrijk, nr. 25680/94), par. 73.

¹⁰¹ EHRM 11 juli 2002 (Goodwin t. Verenigd Koninkrijk, nr. 28957/15), par. 85 en EHRM, 11 juli 2002 (I. t. Verenigd Koninkrijk, nr. 25680/94), par. 65: “*In accordance with the principle of subsidiarity, it is indeed primarily for the Contracting States to decide on the measures necessary to secure Convention rights within their jurisdiction and, in resolving within their domestic legal systems the practical problems created by the legal recognition of post-operative gender status, the Contracting States must enjoy a wide margin of appreciation.*”

¹⁰² COMMISSION INTERNATIONALE DE L'ETAT CIVIL (CIEC), *Convention relative à la reconnaissance des décisions constatant un changement de sexe*, 12 september 2000, www.ciec1.org.

eeuw, werd de lichamelijke aanpassing nog als een wezenlijk bestanddeel en kenmerk van transseksualiteit gezien. Het CIEC zou inmiddels ook onderkend hebben dat dit onderdeel van de overeenkomst heroverweging behoeft¹⁰³.

105. België is wel lid van het CIEC, maar heeft de *Overeenkomst inzake de erkenning van beslissingen inzake de vaststelling van een geslachtswijziging* niet ondertekend en is er dus niet door gebonden¹⁰⁴.

The World Professional Association for Transgender Health, Inc. (WPATH)

106. De *World Professional Association for Transgender Health, Inc.* lanceerde op 16 juni 2010 een oproep om chirurgische ingrepen of sterilisatie wereldwijd te schrappen als voorwaarde voor de erkenning van de identiteit van transgender personen: *“No person should have to undergo surgery or accept sterilization as a condition of identity recognition. If a sex marker is required on an identity document, that marker could recognize the person's lived gender, regardless of reproductive capacity. **The WPATH Board of Directors urges governments and other authoritative bodies to move to eliminate requirements for identity recognition that require surgical procedures**”*¹⁰⁵.

107. De *World Professional Association for Transgender Health, Inc.* is een multidisciplinaire professionele vereniging met als missie ‘evidence-based’ behandeling, opleiding, onderzoek, verdediging van rechten, publiek beleid en respect te promoten voor transgender personen. De organisatie heeft ‘standards of care’ uitgewerkt die de hulpverlening richtlijnen bieden voor de behandeling van mensen met genderdysforie¹⁰⁶.

¹⁰³ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Memorie van toelichting, *Tweede Kamer 2012-2013* (nr. 33351/3), 9, www.tweedekamer.nl.

¹⁰⁴ De Overeenkomst werd ondertekend door Duitsland, Griekenland, Nederland, Oostenrijk en Spanje.

¹⁰⁵ THE WORLD PROFESSIONAL ASSOCIATION FOR TRANSGENDER HEALTH, INC., *WPATH Identity Recognition Statement*, 16 juni 2010, www.wpath.org.

¹⁰⁶ W. BOCKTING, G. DE CUYPERE en S. MONSTREY, “Standards of Care van de WPATH” in G. T’SJOEN, M. VAN TROTSBURG en L. GIJS (eds.), *Transgenderzorg*, Leuven, Acco, 2013, 65.

4. Afstamming

108. De eis van onomkeerbare onvruchtbaarheid hangt nauw samen met de mogelijke afstammingsrechtelijke gevolgen. Deze gevolgen kunnen opgevangen worden binnen het actuele kader van het afstammingsrecht.

Algemeen

109. De voorwaarde van onomkeerbare onvruchtbaarheid werd ingegeven door overwegingen die te maken hebben met de afstamming van transgender personen. Door het stellen van deze voorwaarden wil de wetgever voorkomen dat transmannen van een kind bevallen of dat transvrouwen een kind verwekken. Dit dient enigszins genuanceerd te worden. Een hormonale behandeling leidt in de meeste gevallen tot onvruchtbaarheid¹⁰⁷. Daarnaast laat de wet nu reeds toe dat een transvrouw een kind verwekt (door middel van sperma dat werd ingevroren voor de wijziging van de officiële geslachtsregistratie). In België kunnen twee mannen of twee vrouwen overigens de juridische ouders worden van eenzelfde kind. Er bestaan plannen om dat niet alleen mogelijk te maken via de adoptieve afstamming, maar ook via de oorspronkelijke afstamming. Alle beschikbare informatie wijst er ten slotte op dat de transseksualiteit van een ouder geen negatieve invloed heeft op de psychoseksuele of genderontwikkeling van de kinderen¹⁰⁸.

110. Indien een transvrouw een relatie aangaat met een vrouwelijke partner, dan kan de vrouwelijke partner zwanger worden door middel van medische begeleide voortplanting met ingevroren sperma van de transvrouw (of van een spermadonor). Indien een transvrouw een relatie aangaat met een mannelijk partner, dan zullen de partners binnen hun relatie geen kind kunnen verwekken. De mogelijkheid om zelf zwanger te worden is voor een transvrouw nog onbestaande¹⁰⁹. Indien een transman een relatie aangaat met een vrouwelijke partner, dan kan de vrouwelijke partner zwanger worden door middel van medisch begeleide voortplanting met donorsperma. Indien een transman een relatie aangaat met een mannelijke partner, dan zullen de partners binnen hun relatie geen kind kunnen verwekken.

111. Het opheffen van de vereiste van onomkeerbare onvruchtbaarheid zou er desgevallend toe kunnen leiden dat een transvrouw die een relatie aangaat met een vrouwelijke partner, ook buiten het kader van medisch begeleide voortplanting met ingevroren sperma, een kind zou kunnen verwekken. Een transman die een relatie aangaat met een vrouw of een man zou zwanger kunnen worden met sperma van een donor of van de partner.

¹⁰⁷ P. DE SUTTER en K. WIERCKX, "Vruchtbaarheid" in G. T'SJOEN, M. VAN TROTSBURG en L. GIJS (eds.), *Transgenderzorg*, Leuven, Acco, 2013, 175-176.

¹⁰⁸ P. DE SUTTER en K. WIERCKX, "Vruchtbaarheid" in G. T'SJOEN, M. VAN TROTSBURG en L. GIJS (eds.), *Transgenderzorg*, Leuven, Acco, 2013, 174.

¹⁰⁹ P. DE SUTTER en K. WIERCKX, "Vruchtbaarheid" in G. T'SJOEN, M. VAN TROTSBURG en L. GIJS (eds.), *Transgenderzorg*, Leuven, Acco, 2013, 175.

112. In België heeft de officiële geslachtswijziging geen gevolgen voor wat betreft de bestaande afstammingsbanden. Voor wat betreft de nieuwe afstammingsbanden, zal een transvrouw het kind van wie haar partner of echtgenote bevalt (voorlopig nog) moeten adopteren door middel van een co-ouderadoptie (ook al betreft het een kind met wie de transvrouw biogenetisch verwant is). Een transman zal het kind van wie zijn partner of echtgenote bevalt, kunnen erkennen of hij zal automatisch de juridische vader worden op grond van de vaderschapsregel.

Buitenlandse wetgeving en rechtspraak

113. In buitenlandse (voorgestelde) wetgevingen wordt vaak (enkel) vermeld dat de officiële geslachtswijziging geen invloed heeft op de status van de betrokkene als vader of als moeder van een kind¹¹⁰. In buitenlandse rechtspraak wordt pragmatisch omgesprongen met het ouderschap van transgender personen. Zo bracht het *gerechtshof* van Leeuwarden (Nederland) in 2010 een ‘juridisch noodverband’ aan waardoor een gehuwde transvrouw zonder co-ouderadoptie de tweede juridische moeder kon worden van een kind dat verwekt werd met haar ingevroren sperma. Volgens het gerechtshof was het strijdig met de mensenrechten en de ontwikkelingen in het Nederlandse recht dat een transvrouw niet automatisch de tweede juridische moeder kon worden van het kind met wie ze genetisch verwant was. Daarom legde het gerechtshof een ‘juridisch noodverband’ aan door vast te stellen dat de transvrouw, naast haar echtgenote, de juridische ouder was van het kind. Hoewel de co-ouderadoptie tot hetzelfde resultaat zou leiden, volgde het gerechtshof de transvrouw en haar echtgenote in hun principiële keuze om daarvan af te zien¹¹¹. Het *Oberlandesgericht* van Keulen (Duitsland) oordeelde in 2009 dat een transvrouw het kind kon erkennen van wie haar partner was bevallen na medisch begeleide voortplanting met ingevroren sperma van de transvrouw. De transvrouw werd de juridische vader van het kind¹¹².

114. In het arrest *X., Y. en Z. tegen het Verenigd Koninkrijk* van 22 april 1997 oordeelde het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat er sprake was van gezinsleven tussen een transman (die officieel nog als vrouw geregistreerd stond) en het kind dat bij zijn partner verwekt was door middel van medisch begeleide voortplanting¹¹³. Ingevolge de ruime beoordelingsmarge die aan de lidstaten werd toegekend, kon op grond van artikel 8 EVRM

¹¹⁰ Zie bijvoorbeeld: artikel 7 Ley establécese el derecho a la identidad de género de las personas (Argentinië), artikel 21 General Scheme of the Gender Recognition Bill (Ierland), artikel 10 Lög um réttarstöðu einstaklinga með kynáttunarfanda (IJsland) en artikel 12 Gender Recognition Act 2007 (Verenigd Koninkrijk).

¹¹¹ Gerechtshof Leeuwarden 23 december 2010 (LJ-nummer BO8039), www.rechtspraak.nl: “Op grond van Europeesrechtelijke uitspraken en de ontwikkelingen in het Nederlandse recht (wetsvoorstel *duomoederschap*) ziet het hof strijd met de artikelen 8 en 14 EVRM ontstaan, wanneer de juridische en biologische band tussen vrouw A en het kind rechtens niet wordt erkend. **Om die strijd met de betreffende artikelen op te heffen ziet het hof zich genoodzaakt een juridisch noodverband aan te leggen: het stelt vast dat vrouw A (naast vrouw B) ouder is van het kind.**”

¹¹² Oberlandesgericht Köln 30 november 2009, *Familienrechtszeitung* 2010, 741-743.

¹¹³ EHRM 22 april 1997 (*X., Y. en Z. t. Verenigd Koninkrijk*, nr. 21830/93) par. 37.

geen verplichting afgeleid worden om de transman, die niet de biologische vader was van het kind, als juridische vader van het kind te erkennen.

115. In Nederland zullen de nieuwe wetsbepalingen (nieuw artikel 28c Burgerlijk Wetboek) het volgende voorzien¹¹⁴:

- De wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte heeft gevolgen vanaf de dag waarop de ambtenaar van de burgerlijke stand aan de akte van geboorte een latere vermelding van wijziging van het geslacht toevoegt.
- De wijziging van de vermelding van het geslacht laat de op het in het eerste lid genoemde tijdstip bestaande familierechtelijke betrekkingen (en de daaruit voortvloeiende rechten, bevoegdheden en verplichtingen) onverlet.
- Indien de betrokkene na de wijziging van de vermelding van het geslacht een kind baart, wordt voor de toepassing van titel 11¹¹⁵ en hetgeen daaruit voortvloeit uitgegaan van het geslacht dat deze voor de wijziging had.
- In geval van adoptie van een kind op verzoek van degene die dit na de wijziging van de vermelding van het geslacht heeft verwekt of heeft ingestemd met een daad die de verwekking van het kind met eigen zaad tot gevolg heeft gehad, en het kind is of wordt geboren binnen de relatie van de adoptant en de ouder, is de maatstaf van het vierde lid van artikel 227 van toepassing¹¹⁶.

116. De Nederlandse wetgever stelt voor om uit te gaan van het geslacht van de betrokkene volgens de gewijzigde vermelding in de geboorteakte. De ambtenaar van de burgerlijk stand raadpleegt bij de aangifte van een geboorte of erkenning van een kind de gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens. Daarin is de geschiedenis van de geslachtswijziging van de transgenderouder niet noodzakelijk kenbaar. Het nieuwe geslacht van de betrokkene is daarentegen wel aanstonds kenbaar aan de ambtenaar van de burgerlijke stand¹¹⁷. Daarom werd voorgesteld om de afstammingsregels niet toe te passen naar analogie met de regels voor reeds geboren kinderen, maar om uit te gaan van het nieuwe geslacht van de

¹¹⁴ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte, *Eerste Kamer* 2012-2013 (nr. 33351), www.eerstekamer.nl.

¹¹⁵ Titel 11 van het Burgerlijk Wetboek regelt de afstamming.

¹¹⁶ Ingevolge artikel 227 van het Burgerlijk Wetboek gelden soepelere voorwaarden voor de adoptie van een kind dat wordt geboren binnen de relatie van de moeder met een partner van gelijk geslacht (*“Indien het kind is of wordt geboren binnen de relatie van de adoptant en de ouder en het kind door en ten gevolge van kunstmatige donorbevruchting als bedoeld in artikel 1, onder c, van de Wet donorgegevens kunstmatige bevruchting is verwekt en een door de stichting, bedoeld in die wet, ter bevestiging hiervan afgegeven verklaring wordt overgelegd, wordt het verzoek toegewezen, tenzij de adoptie kennelijk niet in het belang van het kind is, of niet is voldaan aan de voorwaarden, genoemd in artikel 228.”*).

¹¹⁷ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Nota naar aanleiding van het verslag, *Tweede Kamer* 2012-2013 (nr. 33351/6), 4 en 10, www.tweedekamer.nl.

betrokkene. Hierbij kan opgemerkt worden dat de Nederlandse wetgever het juridische ouderschap voor ouders van hetzelfde geslacht wil aanpassen. Zo zal een transvrouw automatisch of door erkenning, en dus zonder adoptieprocedure, de tweede juridische ouder kunnen worden van het kind van wie haar echtgenote of partner bevallen is¹¹⁸. In afwachting van die aanpassing wordt bepaald dat de regels die gelden voor de adoptie van een kind dat wordt geboren binnen de relatie van een moeder met een partner van gelijk geslacht, ook van toepassing zijn wanneer een transvrouw juridische ouder wil worden door adoptie van het kind van wie haar echtgenote of partner bevallen is.

117. Op dit algemene principe voorziet de Nederlandse wetgever één **uitzondering**: een transman die een kind baart, wordt de juridische moeder van het kind. Verwacht wordt dat die situatie zich zeer zelden zal voordoen. Indien in dit geval zou uitgegaan worden van het nieuwe geslacht van de betrokkene, dan zou het kind niet van rechtswege een juridische moeder hebben. Dit zou strijdig zijn met het uitgangspunt dat de vrouw uit wie het kind is geboren, de moeder van het kind is. Er zou ook verwarring kunnen ontstaan over de biologische moeder van het kind¹¹⁹.

Besluit inzake afstamming

118. Het opheffen van de voorwaarde van onomkeerbare onvruchtbaarheid heeft een impact op de afstamming van transgenderpersonen. Heel uitzonderlijk zal een transman van een kind kunnen bevallen. Een transvrouw die een kind verwekt behoort nu reeds tot de mogelijkheden.

119. Inzake de afstamming dienen twee principes tegenover elkaar afgewogen te worden. Enerzijds is er het principe '*Mater semper certa est*': uit de bevalling moet de afstammingsband ten aanzien van de moeder worden vastgelegd, of nog de bio-fysiologische band door de bevalling vormt de principiële grondslag voor de moederlijke afstamming¹²⁰. Anderzijds is er het principe van de bescherming van de privacy van de betrokkenen, wat er dan weer voor pleit om de afstamming zoveel mogelijk vast te stellen op basis van het geslacht van na de geslachtswijziging.

120. Opgemerkt moet worden dat artikel 312 van het Burgerlijk Wetboek stelt dat het kind als moeder heeft de persoon die als zodanig in de akte van geboorte is vermeld. Indien in België

¹¹⁸ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met het juridisch ouderschap van de vrouwelijke partner van de moeder anders dan door adoptie, *Eerste Kamer* 2012-2013 (nr. 33032/1), www.eerstekamer.nl.

¹¹⁹ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Nota naar aanleiding van het verslag, *Tweede Kamer* 2012-2013 (nr. 33351/6), 4 en 10, www.tweedekamer.nl.

¹²⁰ Zie bijvoorbeeld het Marckx-arrest van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM 13 juni 1979 (Marckx t. België, nr. 6833/74)).

een transman van een kind zou bevallen, zou hij op basis van artikel 312 van het Burgerlijk Wetboek de juridische moeder van het kind worden¹²¹.

121. Hieruit volgt dat, naar analogie met de Nederlandse wetgeving, de bestaande regeling kan behouden worden in België (indien de voorwaarde van onomkeerbare onvruchtbaarheid wordt opgeheven), maar best aangevuld wordt met een uitzondering voor transmannen die van een kind bevallen. Voor wat dat laatste betreft kan verwezen worden naar artikel 312 van het Burgerlijk Wetboek.

De situatie wordt dan als volgt voor wat betreft de **nieuwe** afstammingsbanden:

- De vrouw die van het kind bevalt, wordt de juridische moeder van het kind. Een transvrouw zal het kind van wie haar echtgenote of partner bevalt vooralsnog moeten adopteren door middel van een co-ouderadoptie. Indien het ‘automatisch ouderschap’ wordt goedgekeurd, dan zal de transvrouw van rechtswege de juridische ouder worden van het kind van wie haar echtgenote bevalt of het kind kunnen erkennen van wie haar partner bevalt. Een transman zal op grond van de vaderschapsregel de juridische vader worden van het kind van wie zijn echtgenote bevalt of het kind kunnen erkennen van wie zijn partner bevalt.
- Voor wat betreft transmannen dient rekening gehouden te worden met het principe ‘*Mater semper certa est*’. Een transman die van een kind bevalt, wordt de juridische moeder van het kind. Indien ter zake wordt uitgegaan van het geslacht van de transman voor de wijziging (cf. Nederland), dan zal de vrouwelijke echtgenote of partner het kind vooralsnog moeten adopteren door middel van een co-ouderadoptie (indien het ‘automatische ouderschap’ wordt goedgekeurd, dan zal de echtgenote van rechtswege de juridische ouder worden van het kind en de partner het kind kunnen erkennen). Een man zal op grond van de vaderschapsregel de juridische vader worden van het kind van wie zijn echtgenoot bevalt of het kind kunnen erkennen van wie zijn partner bevalt.

¹²¹ G. HIernaux, “Approche de la transsexualité en droit belge”, in N. Gallus (ed.) *Droit des familles, genre et sexualité*, Limal, Anthemis, 2012, 54.

5. Synthese

122. De medische criteria uit de Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit liggen om verschillende redenen onder vuur. De voornaamste argumenten die aangevoerd worden voor het schrappen van die criteria worden hieronder toegelicht.

Rechtsvergelijking

123. De Belgische Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit kwam tot stand in een periode dat medische criteria met het oog op het wijzigen van de officiële geslachtsregistratie nog gangbaar waren. Inmiddels worden de medische criteria steeds meer en meer verlaten, op grond van nieuwe inzichten over transseksualiteit en toegenomen aandacht voor de mensenrechtelijke situatie van transgender personen. In steeds meer landen wint het inzicht terrein dat de wettelijke erkenning van de genderidentiteit niet afhankelijk mag gesteld worden van medische procedures, geslachtsaanpassende chirurgische ingrepen en het volgen van een hormonale therapie. In landen die recent zijn overgegaan tot het uitwerken van wetgeving, worden dan ook geen, of slechts beperkte, medische voorwaarden gesteld. Heel wat Europese landen (bijvoorbeeld IJsland, Portugal, Spanje en het Verenigd Koninkrijk) vereisen geen geslachtsaanpassende chirurgische ingreep of blijvende onvruchtbaarheid meer met het oog op het wijzigen van de officiële geslachtsregistratie.

124. Anderzijds wordt soms nog wel een verplichte behandeling geëist (bijvoorbeeld IJsland), of een diagnose van genderdysforie (bijvoorbeeld Portugal, Spanje en het Verenigd Koninkrijk), of is de tussenkomst vereist van deskundigen (bijvoorbeeld IJsland, het Verenigd Koninkrijk en Zweden). In die zin is de medicalisering toch nog op de achtergrond aanwezig. Op dat vlak gaat de Argentijnse wetgeving verder. De Argentijnse wetgeving stelt dat een bewijs van (volledige of gedeeltelijke) geslachtsaanpassende chirurgische ingreep, een hormonale therapie of enige andere psychologische of medische behandeling niet mag gevraagd worden. Bovendien meldt de ambtenaar de geslachtswijziging en de voornaamswijziging zonder enige noodzaak aan een juridische of administratieve procedure.

Mensenrechten

125. De vereiste van een geslachtsaanpassende medische ingreep of blijvende onvruchtbaarheid met het oog op het wijzigen van de officiële geslachtsregistratie, wordt bekritiseerd vanuit internationaal mensenrechtelijk standpunt. Zo worden in de - gezaghebbende - Yogyakarta-principes en in aanbevelingen en resoluties vanuit (organen van) de Verenigde Naties, de Raad van Europa en de Europese Unie de medische voorwaarden sterk veroordeeld. Uit de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens kan voor de lidstaten geen verplichting afgeleid worden om de medische voorwaarden te schrappen, maar anderzijds is het de lidstaten ook niet verboden om de medische voorwaarden te

schrapen. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens laat aan de lidstaten een ruime beoordelingsmarge om over de voorwaarden te beslissen waaronder ze een wijziging van de officiële geslachtsregistratie toestaan.

Toenemende aandacht voor individuele omstandigheden

126. Door het opleggen van verplichte medische ingrepen en hormonale therapie met het oog op het wijzigen van de officiële geslachtsregistratie, gaat de wetgever voorbij aan de individuele omstandigheden van transgender personen. Niet alle transgender personen voelen de behoefte om bijvoorbeeld een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep te ondergaan¹²². Wat voor hen belangrijk is, is om hun leven te kunnen leiden in de rol van het andere geslacht en om sociaal en juridisch erkend te worden in die rol van het andere geslacht. Heel wat transgender personen hebben in essentie vooral behoefte aan een sociale en juridische erkenning, die voor hen niet noodzakelijk gepaard moet gaan met bijvoorbeeld een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep. Om medische redenen kan overigens niet elke betrokkene een chirurgische ingreep ondergaan. Sommige betrokkenen kunnen de kosten die met een dergelijke ingreep gepaard gaan niet dragen, worden geconfronteerd met lange wachtlijsten of bevinden zich in een werksituatie die geen lange afwezigheid toelaat¹²³.

Door het stellen van medische voorwaarden in de wetgeving worden bepaalde transgender personen uitgesloten op basis van bijvoorbeeld hun economische situatie, hun leeftijd of hun gezondheidstoestand, wat dan weer vragen oproept in verband met het respecteren van de antidiscriminatie wetgeving.

Er moet ook rekening mee gehouden worden dat het een hele tijd (soms zelfs enkele jaren) kan duren vooraleer het door de wetgeving opgelegde medische traject werd afgelegd door de betrokkene.

127. Wanneer de betrokkene niet voldoet aan de door de wet opgelegde voorwaarden, kan geen voornaamswijziging en/of wijziging van de officiële geslachtsregistratie worden doorgevoerd. De betrokkene heeft dan identiteitsdocumenten die niet stroken met de genderidentiteit en een fundamenteel aspect van de persoonlijkheid van de betrokkene wordt door de wetgever compleet genegeerd. De problemen die hieruit voortvloeien, kunnen levenslang blijven bestaan indien de betrokkene bijvoorbeeld geen chirurgische ingreep wenst te ondergaan¹²⁴. Andere transgenderpersonen staan voor de onmogelijke keuze tussen bijvoorbeeld een chirurgische ingreep en het beschikken over aangepaste identiteits-

¹²² J. MOTMANS (i.s.m. I. DE BIOLLEY en S. DEBUNNE), *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*, Brussel, Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, 2009, 22.

¹²³ GENDER RECOGNITION ADVISORY GROUP, *Report to Joan Burton, T.D., Minister for Social Protection*, Dublin, Gender Recognition Advisory Group, 2011, 33 en Verwaltungsgerichtshof 27 februari 2009 (nr. 2008/017/0054), www.ris.bka.gv.at.

¹²⁴ HUMAN RIGHTS WATCH, *Controlling Bodies, Denying Identities. Human Rights Violations against Trans People in the Netherlands*, New York, Human Rights Watch, 2011, 2.

documenten of kiezen bijvoorbeeld voor een chirurgische ingreep enkel en alleen om over aangepaste identiteitsdocumenten te kunnen beschikken¹²⁵. De prijs die de betrokkenen moeten betalen voor hun wettelijke erkenning, is dan bijzonder hoog¹²⁶.

128. In de studie *'Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe'* van de Commissaris inzake Mensenrechten van de Raad van Europa wordt het volgende gesteld over de problemen waarmee de betrokkenen geconfronteerd worden wanneer ze in de rol van het andere geslacht leven, zonder dat die overeenstemt met hun officiële geslachtsregistratie: *"The difficulty of living with documents that reflect the wrong gender identity or wrong name cannot be exaggerated. Transgender persons who have been unable to change their passport or ID experience problems every time they have to identify themselves, for example when paying with a credit card, taking out a library book, opening a bank account or crossing a border. As a result of having inadequate documents, transgender persons can spend long periods of life effectively barred from meaningful and full participation in society, education or employment, as they may face continual problems 'justifying' their identities. Transgender persons may also face practical problems in institutional settings such as hospitals, public toilets, police stations and prisons¹²⁷."*

Een Oostenrijkse transvrouw merkte in dat verband op dat ze zich als een illegale immigrant voelde in haar eigen land. Telkens wanneer ze de politie zag naderen, trok ze bijvoorbeeld naar de andere kant van de straat om controles te vermijden¹²⁸.

129. Medische criteria in de wetgeving, zoals de vereiste van een hormonale therapie (in het kader van een voornaamswijziging) of geslachtsaanpassende chirurgische ingrepen en onvruchtbaarheid (in het kader van de wijziging van de officiële geslachtsregistratie), sluiten een grote groep transgender personen uit van aanspraak op het recht op een voornaamswijziging en/of een wijziging van de officiële geslachtsregistratie. Bovendien bevestigen ze de tweedeling man/vrouw¹²⁹. De betrokkenen worden voortdurend tot een coming-out gedwongen en hun privacy wordt herhaaldelijk geschonden.

¹²⁵ HUMAN RIGHTS WATCH, *Controlling Bodies, Denying Identities. Human Rights Violations against Trans People in the Netherlands*, New York, Human Rights Watch, 2011, 3 en 6.

¹²⁶ "(L'opération) s'apparante à une 'mutilation' à laquelle ils doivent silencieusement consentir pour obtenir ce qu'ils convoitent le plus", aldus C. FORTIER en L. BRUNET, "Changement d'état civil des personnes 'trans' en France: du transsexualisme à la transidentité", in N. GALLUS (ed.) *Droit des familles, genre et sexualité*, Limal, Anthemis, 2012, 72.

¹²⁷ COUNCIL OF EUROPE COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe*, Straatsburg, Council of Europe, 2011, 90.

¹²⁸ Persbericht RECHTSKOMITEE LAMBDA, *Blitzentscheidung: Höchstgericht massregelt Innenministerium im Einverfahren*, Wenen, Rechtskomitee Lambda, 17 maart 2010, www.rklambda.at.

¹²⁹ J. MOTMANS (i.s.m. I. DE BIOLLEY en S. DEBUNNE), *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*, Brussel, Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, 2009, 56.

130. Het Duitse *Bundesverfassungsgericht* merkte op dat het behoren tot het ene of het andere geslacht niet alleen kan bepaald worden op grond van de uiterlijke geslachtskenmerken op het ogenblik van de geboorte, maar wezenlijk ook afhangt van de psychische constitutie en de zelfdiagnose van de betrokkene¹³⁰. Op grond van de actuele wetenschappelijke inzichten kan men er niet meer van uitgaan dat elke transseksuele persoon streeft naar een lichamelijke aanpassing aan het andere geslacht door middel van chirurgische ingrepen. Of dergelijke ingrepen aangewezen zijn, is een individuele zaak van de betrokkene. De duurzaamheid en onomkeerbaarheid van de overtuiging tot het andere geslacht te behoren hangt niet samen met de mate van aanpassing van de uiterlijke geslachtskenmerken, maar wel met de mate van inleving in de rol van het andere geslacht.

Het door de betrokkene ervaren geslacht moet rechtens erkend worden, zodat de betrokkene overeenkomstig het ervaren geslacht kan leven zonder steeds weer opnieuw blootgesteld te moeten worden aan de tegenstelling tussen het aan het ervaren geslacht aangepaste uiterlijk en de wettelijke behandeling. Daarbij mag de wetgever geen onredelijke voorwaarden opleggen. De erkenning van het ervaren geslacht mag niet van voorwaarden afhankelijk gemaakt worden die sterk afbreuk doen aan de onschendbaarheid van het menselijk lichaam en die verbonden zijn met risico's voor de gezondheid (zoals geslachtsaanpassende chirurgische ingrepen of onvruchtbaarheid), wanneer uit de stand van de wetenschap blijkt dat die voorwaarden niet noodzakelijk zijn voor het bewijs van een duurzame en duidelijk waarneembare aanpassing aan het behoren tot een bepaald geslacht¹³¹.

Voorwaarde onvruchtbaarheid en proportionaliteit

131. Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens laat beperkingen toe in verband met het recht op eerbiediging van het privéleven en het familie- en gezinsleven, voor zover die beperkingen bij wet voorzien zijn, een legitiem doel nastreven en proportioneel zijn met het beoogde doel¹³². De notie privéleven dient erg ruim opgevat te worden en omvat onder meer de genderidentiteit, de naam, de seksuele geaardheid, het seksuele leven, het recht op persoonlijke ontwikkeling en het recht om relaties aan te knopen met anderen¹³³. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens bevestigde herhaaldelijk dat transseksuele personen recht hebben op persoonlijke ontwikkeling en op fysieke en morele bescherming¹³⁴.

132. De vereiste van onvruchtbaarheid wordt ingegeven door overwegingen die verband houden met de afstamming van transgender personen. Ze beogen “*het risico op verwarring*

¹³⁰ In dezelfde zin: Verwaltungsgerichtshof 27 februari 2009 (nr. 2008/017/0054), www.ris.bka.gv.at.

¹³¹ Bundesverfassungsgericht 11 januari 2011 (nr. 1 BvR 3295/07), www.bundesverfassungsgericht.de (par. 51, 52 en 66).

¹³² S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX en K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 233.

¹³³ Bijvoorbeeld: EHRM 29 april 2002 (Pretty t. Verenigd Koninkrijk, nr. 2346/02), par. 61.

¹³⁴ EHRM 11 juli 2002 (Goodwin t. Verenigd Koninkrijk, nr. 28957/15), par. 90; EHRM, 11 juli 2002 (I. t. Verenigd Koninkrijk, nr. 25680/94), par. 70 en EHRM 12 juni 2003 (Van Kück t. Duitsland, nr. 35968/97), par. 69.

inzake familierelaties te voorkomen indien een transgender persoon eigen kinderen zou krijgen na een officiële geslachtswijziging¹³⁵.”

133. De voorwaarde van onvruchtbaarheid noodzaakt extreem invasieve en onomkeerbare fysieke ingrepen bij het individu. Gewone sterilisatietechnieken zijn omkeerbaar. De Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit vereist evenwel het verwijderen van de eierstokken of teelballen (behoudens in het geval dat vooraf bestaande medische condities tot permanente onvruchtbaarheid hebben geleid). De eis gaat dus verder dan de gebruikelijke onvruchtbaarheid¹³⁶.

134. Een Zweedse administratieve rechtbank (*Kammarrätten i Stockholm*) oordeelde dat, gelet op aard van de ingrepen en de actuele ontwikkelingen, de vereiste van onvruchtbaarheid niet meer kan verrechtvaardigd worden door enkel en alleen te wijzen op de afstammingsrechtelijke gevolgen. Daarbij komt nog, volgens de rechtbank, dat de vereiste van onvruchtbaarheid niet als een vrijwillige ingreep kan beschouwd worden. Een ingreep die als voorwaarde wordt gesteld voor het verkrijgen van bepaalde voordelen of rechten, moet als een gedwongen ingreep worden beschouwd. Temeer daar de vereiste van onvruchtbaarheid niet ingegeven wordt door een medische of andere noodzaak. De voorwaarde van onvruchtbaarheid vormt bijgevolg een dusdanige beperking van de integriteit van de betrokkene, dat de voorwaarde niet verenigbaar is met artikel 8 EVRM. En omdat de voorwaarde enkel voor de beperkte groep van transseksuelen geldt, is ze ook strijdig met het discriminatieverbod uit artikel 14 EVRM. De wetgeving is in staat om een antwoord te bieden op de afstamming van transseksuele personen. De vereiste van onvruchtbaarheid is disproportioneel en kan niet beschouwd worden als een toegelaten beperking¹³⁷.

135. Ook volgens de Nederlandse wetgever moet de voorwaarde dat een transvrouw nimmer meer in staat mag zijn om kinderen te verwekken, en een transman nimmer meer in staat mag zijn om kinderen te baren, als disproportioneel worden beschouwd volgens de internationale opvattingen¹³⁸. *“Het verplicht stellen van lichamelijke aanpassing aan het gewenste geslacht moet voor het doel – het verkrijgen van een concrete en overtuigende aanwijzing voor de bestendigheid van de overtuiging tot het andere geslacht te behoren en voor de wijziging van de vermelding van het geslacht in de geboorteakte – een **onnodig ingrijpende voorwaarde** worden geacht. De Juridische subcommissie van de Gezondheidsraad was reeds in 1979 van oordeel*

¹³⁵ Kamarrätten i Stockholm, 19 december 2012 (nr. 1968-12), www.kammarrattenistockholm.domstol.se.

¹³⁶ HUMAN RIGHTS WATCH, *Controlling Bodies, Denying Identities. Human Rights Violations against Trans People in the Netherlands*, New York, Human Rights Watch, 2011, 17.

¹³⁷ Kamarrätten i Stockholm, 19 december 2012 (nr. 1968-12), www.kammarrattenistockholm.domstol.se.

¹³⁸ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Memorie van toelichting, *Tweede Kamer 2012-2013* (nr. 33351/3), 1, www.tweedekamer.nl.

dat de voorwaarde te zeer ingaat tegen de lichamelijke onschendbaarheid van de mens, ook al zijn er geen medische bezwaren (...). Het vereiste van lichamelijke aanpassing raakt artikel 11 Grondwet, dat het recht op onschendbaarheid van het menselijk lichaam garandeert. Internationaal heeft het inzicht terrein gewonnen dat wettelijke erkenning van de genderidentiteit van een persoon niet afhankelijk mag worden gesteld van het ondergaan hebben van verplichte 'medical procedures, including sex reassignment surgery, sterilisation or hormonal therapy'. In die zin onder andere Principle 3 van de zogenoemde Yogyakarta Principles¹³⁹."

De Nederlandse wetgever merkt ook op dat de sterilisatie die aan transgender personen wordt opgelegd erg ver gaat. In de regel kunnen de gevolgen van sterilisatie ongedaan worden gemaakt, maar van transgender personen wordt absolute onvruchtbaarheid geëist¹⁴⁰.

136. Ook het Duitse *Bundesverfassungsgericht* stelde dat de vereiste van onvruchtbaarheid, in de mate dat hiervoor een chirurgische ingreep vereist is, disproportioneel is. Het recht op seksuele zelfbeschikking en het recht op lichamelijke onschendbaarheid weegt zwaarder door dan de noodzaak van het uitsluiten van het (beperkte) risico dat een transvrouw een kind verwekt en een transman een kind baart¹⁴¹.

Zelfbeschikkingsrecht en onschendbaarheid menselijk lichaam

137. Iedere persoon heeft een **zelfbeschikkingsrecht** met betrekking tot zijn eigen lichaam. "One of the most basic essentials of self-determination" is aldus het Europees Hof voor de Rechten van de Mens "the applicant's freedom to define herself as a female person¹⁴²." De wetgever kan beperkingen opleggen aan dat zelfbeschikkingsrecht.

138. "Aan de uitoefening van het (...) zelfbeschikkingsrecht mogen beperkingen worden gesteld die verband houden met de rechten en belangen van anderen. Deze mogen echter, en behoeven ook niet, zo ver te gaan dat begrenzings die alleen te maken hebben met de juridische techniek van een inmiddels op het desbetreffende

¹³⁹ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Nota naar aanleiding van het verslag, *Tweede Kamer* 2012-2013 (nr. 33351/6), 5-6, www.tweedekamer.nl.

¹⁴⁰ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Memorie van toelichting, *Tweede Kamer* 2012-2013 (nr. 33351/3), 6, www.tweedekamer.nl.

¹⁴¹ Bundesverfassungsgericht 11 januari 2011 (nr. 1 BvR 3295/07), www.bundesverfassungsgericht.de (par. 68-72).

¹⁴² EHRM 12 juni 2003 (Van Kück t. Duitsland, nr. 35968/97), par. 73.

punt niet meer actueel rechtssysteem ("kinderen kunnen rechtens alleen maar een vader en een moeder hebben") gehandhaafd blijven¹⁴³."

Een transseksuele persoon is in wezen iemand die zichzelf op psychisch, sociaal en seksueel vlak beleeft als behorend tot het andere geslacht¹⁴⁴. Er is sprake van een voortdurende en onomkeerbare innerlijke overtuiging tot het andere geslacht te behoren dan datgene dat is vermeld in de geboorteakte. Het betreft een primair niet-lichamelijk verschijnsel. Het belangrijkste criterium tot het vaststellen van de genderidentiteit is de zelfdiagnose van de betrokkene.

139. De wijziging van de officiële geslachtsregistratie raakt de openbare orde, maar dit hoeft niet te betekenen dat onvruchtbaarheid als voorwaarde moet gesteld worden voor een wijziging van de officiële geslachtsregistratie. De voorwaarde van onvruchtbaarheid gaat te ver om het gewenste gevolg (namelijk het aanpassen van de officiële geslachtsregistratie) van de overtuiging tot het andere geslacht te behoren te bewerkstelligen.

140. Er moet daarbij ook gelet worden op het veranderende juridisch kader. Personen van hetzelfde geslacht kunnen sinds 2003 met elkaar huwen in België. Twee mannen of twee vrouwen kunnen er sinds 2006 samen de juridische ouders worden van eenzelfde kind (vooralsnog door adoptie, in de toekomst wellicht ook 'automatisch' en door erkenning). Het is een wettelijk gegeven dat een kind twee ouders van hetzelfde geslacht kan hebben. Het dwingend opleggen van een vereiste van onomkeerbare onvruchtbaarheid, die moet voorkomen dat kinderen geboren uit of verwekt worden door ouders van wie het juridische geslacht tegengesteld is aan het biologische geslacht, strookt niet meer met de huidige opvattingen.

141. De World Professional Association for Transgender Health, Inc. erkent in de '*Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender and Gender-Nonconforming People*' overigens uitdrukkelijk dat chirurgische ingrepen - net zoals alle beslissingen betreffende de gezondheidszorg - in de eerste plaats door de betrokkenen zelf moeten worden genomen¹⁴⁵.

142. Iedere persoon heeft ook recht op eerbiediging van zijn leven en van zijn **fysieke integriteit**¹⁴⁶.

¹⁴³ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Nota naar aanleiding van het verslag, *Tweede Kamer 2012-2013* (nr. 33351/6), 7, www.tweedekamer.nl.

¹⁴⁴ J. MOTMANS (i.s.m. I. DE BIOLLEY en S. DEBUNNE), *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*, Brussel, Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, 2009, 22.

¹⁴⁵ E. COLEMAN e.a., "Standards of care for the Health of Transsexual, Transgender and Gender-Nonconforming People. Version 7", *International Journal of Transgenderism*, 2011, 182.

¹⁴⁶ P. SENAEEVE, *Compendium van het Personen- en Familierecht*, Leuven, Acco, 2011, 126 en 138 ("Zo ook moet het subjectieve recht van het individu erkend worden om m.b.t. de fysieke bestanddelen van

143. Het recht op eerbiediging van de fysieke integriteit omvat ook de bescherming tegen gedwongen medische ingrepen: “*The right to health contains both freedoms and entitlements. The freedoms include the right to control one’s health and body, including sexual and reproductive freedom, and the right to be free from interference, such as the right to be free from torture, non-consensual medical treatment and experimentation. By contrast, the entitlements include the right to a system of health protection which provides equality of opportunity for people to enjoy the highest attainable level of health*¹⁴⁷.”

144. De medische voorwaarden raken aan het principe van de onschendbaarheid van het menselijk lichaam. Het verplicht stellen van chirurgische ingrepen gaat al te zeer in tegen de lichamelijke onschendbaarheid van de mens, ook al staat vast dat er geen medische bezwaren bestaan¹⁴⁸. Vermits genderidentiteit primair een niet-lichamelijk verschijnsel is, heeft het verplicht stellen van lichamelijke aanpassingen alleen tot doel een concrete aanwijzing te verkrijgen voor de standvastigheid van de overtuiging. Het verplicht stellen van lichamelijke aanpassingen is voor dit doel een te ingrijpend middel. De lichamelijke aanpassing aan het verlangde geslacht zou niet meer dan een aanwijzing mogen zijn van de gegrondheid en de bestendigheid van de overtuiging tot het andere geslacht te behoren. Als voorwaarde voor de wijziging van het in de geboorteakte vermelde geslacht gaat de lichamelijke aanpassing te ver¹⁴⁹.

145. Ook het Duitse *Bundesverfassungsgericht* stelde dat de wetgever de lat te hoog legt inzake het bewijs van de standvastigheid van de overtuiging tot het andere geslacht te behoren, in de mate dat onvoorwaardelijk en zonder uitzondering wordt verlangd dat de betrokkene een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep heeft ondergaan of onvruchtbaar is. De standvastigheid blijkt uit een langdurig diagnostisch-therapeutisch proces. Eerst volgt een praktijktest, waarbij de betrokkene zich inleeft in de rol van het andere geslacht. Dan volgt een duurzame hormonale behandeling. Vervolgens kunnen chirurgische ingrepen overwogen worden. Ze worden eventueel nog gevolgd door bijkomende correctieve chirurgische ingrepen. Een chirurgische ingreep grijpt zwaar in op de onschendbaarheid van het menselijk lichaam. Er zijn risico’s aan verbonden voor de gezondheid en er kunnen

zijn persoonlijkheid - binnen bepaalde grenzen - zelf naar eigen inzicht beslissingen te nemen zonder dat anderen of de overheid hem daarbij mogen hinderen.”).

¹⁴⁷ UNITED NATIONS ECONOMIC AND SOCIAL COUNCIL, *General Comment nr. 14 of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights. Substantive issues arising in the implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights))*, 11 augustus 2000 (nr. E/C.12/2000/4), p. 3.

¹⁴⁸ Nadere regelen ten behoeve van transsexuelen omtrent het wijzigen van de vermelding van de kunne in de akte van geboorte. Memorie van toelichting. *Tweede Kamer 1981-1982* (nr. 17297/3), 16, www.tweedekamer.nl.

¹⁴⁹ Voorstel van wet tot Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het wijzigen van de voorwaarden voor en de bevoegdheid ter zake van wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte. Memorie van toelichting, *Tweede Kamer 2012-2013* (nr. 33351/3), 8, www.tweedekamer.nl.

nevenwerkingen optreden. Men kan niet verlangen dat de betrokkene zich aan een dergelijke zware ingreep onderwerpt, wanneer dat medisch niet aangewezen is, enkel en alleen maar om de standvastigheid en de ernst aan te tonen van de overtuiging tot het andere geslacht te behoren met het oog op het aanpassen van de officiële geslachtsregistratie¹⁵⁰.

Geïstitutionaliseerde transfobie

146. Het interfederaal actieplan tegen homo- en transfoob geweld, dat in januari 2013 werd voorgesteld, bevat het engagement dat de Belgische wetgevers ook transfobie zullen bestrijden. Transfobie wordt gedefinieerd als *“directe of indirecte uitingen van discriminatie, afwijzing, uitsluiting en geweld tegen individuen, groepen of praktijken op basis van het criterium van de seksuele identiteit of expressie, waarvan het uiterlijk of gedrag afwijkt van de stereotypen van mannelijkheid of vrouwelijkheid in onze samenleving”*¹⁵¹.

147. Discriminatie komt vaak voor in de familiale sfeer, de werksfeer en in andere maatschappelijke sferen. Discriminatie kan ook nauw verweven zijn met het sociaal gedrag en de sociale organisatie: *“Such systemic discrimination can be understood as legal rules, policies, practices of predominant cultural attitudes in either the public or private sector which create **relative disadvantages for some groups**, and **privileges for other groups**”*¹⁵². Er bestaat dus ook een geïstitutionaliseerde vorm van discriminatie, namelijk wanneer de wetgeving een bepaalde groep benadeelt. Vanuit deze optiek kunnen de medische voorwaarden die door de wet worden opgelegd aan transgender personen, beschouwd worden als een geïstitutionaliseerde vorm van discriminatie of transfobie.

148. Uiteraard kan een verschillende behandeling gerechtvaardigd zijn: *“Differential treatment based on prohibited grounds will be viewed as discriminatory **unless the justification for differentiation is reasonable and objective**. This will include an assessment as to whether the aim and effects of the measures or omissions are legitimate, compatible with the nature of the Covenant rights and solely for the purpose of promoting the general welfare in a democratic society. In addition there must be **a clear and reasonable relationship of proportionality** between the aim sought to be realized and the measures or omissions and their effects”*¹⁵³.

¹⁵⁰ Bundesverfassungsgericht 11 januari 2011 (nr. 1 BvR 3295/07), www.bundesverfassungsgericht.de (par. 63-65).

¹⁵¹ Interfederaal Actieplan tegen Homofoob en Transfoob Geweld, 31 januari 2013, 10.

¹⁵² UNITED NATIONS ECONOMIC AND SOCIAL COUNCIL, *General Comment nr. 20 of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights. Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*, 2 juli 2009 (nr. E/C.12/GC/20), 4-5.

¹⁵³ UNITED NATIONS ECONOMIC AND SOCIAL COUNCIL, *General Comment nr. 20 of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights. Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art.*

Bij die rechtvaardiging kunnen, zoals hierboven reeds aangeduid, ernstige vraagtekens worden geplaatst. Transgender personen worden door de wetgeving herleid tot patiënten die zelf weinig te zeggen hebben over hun eigen identiteit en hun eigen lichaam. Behandelingen zijn niet gebaseerd op hun persoonlijke behoeften en wensen, maar op sociale en institutionele verwachtingen. Behandelingen zijn vaak verweven met wettelijke vereisten waardoor bepaalde sociale rechten afhankelijk worden gemaakt van het ondergaan van een hele reeks, door de wet opgelegde, procedures. *“This manifests itself most clearly in the enforcement of certain unnecessary yet obligatory medical treatments and procedures (e.g. sterilisation and the requirement of ‘full’ gender reassignment) in order for them to be able to access certain rewards that are freely available to the vast majority of people in society (e.g. change of name and issuance of identification documents in the appropriate gender for trans people...).*¹⁵⁴”

2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), 2 juli 2009 (nr. E/C.12/GC/20), 5.

¹⁵⁴ S. AGIUS en C. TOBLER, *Trans and intersex people. Discrimination on the grounds of sex, gender identity and gender expression*, Brussel, European Commission (Directorate-General for Justice), 2011, 15.

Besluit

149. De Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit heeft een ‘bijzondere’ voornaamswijziging mogelijk gemaakt. Die vereist dat de betrokkene een hormonale substitutietherapie ondergaat of heeft ondergaan, teneinde de lichamelijke geslachtskenmerken van het geslacht waartoe de betrokkene overtuigd is te behoren te induceren. Ook moet aangetoond worden dat de voornaamswijziging een essentieel gegeven is bij de rolomkering (artikel 2 Wet betreffende de namen en de voornamen).

De vereiste van een hormonale substitutietherapie gaat verder dan de eisen die gesteld worden voor een wijziging van de officiële geslachtsregistratie (artikel 62 bis, § 2 BW vereist geen verklaring waaruit blijkt dat de betrokkene een hormonale substitutietherapie ondergaat of heeft ondergaan). Aanvankelijk had de wetgever overigens de intentie om als voorwaarde te stellen dat de betrokkene een hormonale therapie ‘ondergaat of zal ondergaan’¹⁵⁵. In de definitieve tekst werd dit ‘ondergaat of heeft ondergaan’. Transgender personen volgen een langdurig diagnostisch-therapeutisch proces dat start met het zich (voor min of meer langere tijd) inleven in de rol van het andere geslacht. Daarna volgen eventueel hormonale behandelingen en chirurgische ingrepen. Wanneer de betrokkene niet kan beschikken over aangepaste identiteitsdocumenten (met een aangepaste voornaam en foto), geeft dit dagelijks aanleiding tot problemen. De privacy van de betrokkenen wordt hierdoor voortdurend en ernstig geschonden (cf. artikel 8 EVRM).

Een voornaamswijziging zou voor wat betreft transgender personen mogelijk moeten worden gemaakt zonder excessieve medische of andere voorwaarden, maar bijvoorbeeld op grond van een verklaring op eer bij de ambtenaar van de burgerlijke stand. In Duitsland is bijvoorbeeld een voornaamswijziging mogelijk, weliswaar via een rechterlijke beslissing, wanneer de betrokkene verklaart zichzelf op grond van de transseksuele geaardheid (innerlijk) te ervaren als behorend tot het andere geslacht. De betrokkene moet gedurende minstens drie jaar de ‘drang’ hebben gehad om overeenkomstig dat andere geslacht te leven (zonder noodzakelijk ook ‘daadwerkelijk’ geleefd te hebben in de rol van dat andere geslacht). Het moet ten slotte hoogstwaarschijnlijk zijn dat de ervaring van tot het andere geslacht te behoren blijft duren (§ 1 Transsexuellengesetz).

150. De Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit vereist voor een aanpassing van de officiële geslachtsregistratie dat de betrokkene een geslachtsaanpassing heeft ondergaan die hem zodanig in overeenstemming heeft gebracht met het andere geslacht waartoe de betrokkene overtuigd is te behoren, als uit medisch oogpunt mogelijk en verantwoord is. Daarnaast mag de betrokkene niet meer in staat zijn om overeenkomstig het vroegere geslacht kinderen te verwekken (artikel 62 bis, § 2 BW).

¹⁵⁵ Wetsvoorstel betreffende de transseksualiteit, *Parl.St.* Kamer, 2005-2006, nr. 903/1, 15.

Ook deze medische criteria worden steeds meer bekritiseerd vanuit internationaal mensenrechtelijk perspectief. Dat heeft onder meer te maken met een toegenomen kennis en inzicht over transseksualiteit en transgender (en de daarmee gepaard gaande afbouw van vooroordelen, onbegrip en desinteresse). Medische criteria die een geslachtsaanpassende chirurgische ingreep of onvruchtbaarheid opleggen, zijn ronduit problematisch in het kader van bepaalde mensenrechten zoals de bescherming van de privacy (en het zelfbeschikkingsrecht en de onschendbaarheid van het menselijk lichaam). Deze medische criteria zijn bovendien disproportioneel en kunnen alleen al daarom niet gehandhaafd blijven. De vaak aangevoerde afstammingsrechtelijke problemen die zich kunnen stellen indien de medische criteria worden opgeheven, zijn niet nieuw en niet onoverkomelijk¹⁵⁶. In recente wetgevingen werden de medische criteria verlaten. De bijgevoegde tabel (zie p. 62-63) vergelijkt een aantal aspecten uit de wetgeving die recent tot stand kwam in een aantal landen.

Seksualiteit behoort tot de diepste kern van het privéleven. Hormonale behandelingen, medische ingrepen en onvruchtbaarheid horen thuis in de relatie behandelende arts-patiënt, en mogen door de wetgever niet dwingend opgelegd worden om een bepaalde wettelijke erkenning te verkrijgen (cf. geïnstitutionaliseerde transfobie). Het opleggen van medische criteria strookt niet met de mensenrechten en kan beschouwd worden als een ontoelaatbare, disproportionele, schending van de privacy en van het recht op gezins- en familielevens. De medische criteria zouden dan ook geschrapt moeten worden in de Wet van 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit.

De wetgever zou moeten vertrekken vanuit de zelfdiagnose van de betrokkene en vanuit een (gestandaardiseerde) verklaring van de betrokkene bij de ambtenaar van de burgerlijke stand. De tussenkomst van een psychiater ligt gevoelig. Niet alle transgender personen hebben nood aan een psychiater (of aan een psychiatrische behandeling). De tussenkomst van een psychiater is vooroordeel-bevestigend en stigmatiserend.

Indien om misbruiken tegen te gaan een ‘controle’ op de verklaring van de betrokkenen noodzakelijk is, dan kan die best de vorm aannemen van bijvoorbeeld een (gestandaardiseerde) ‘*second opinion*’ van de huisarts of van een gespecialiseerd transgendercentrum. Beslissingen die te maken hebben met transseksualiteit en transgender zijn absoluut geen lichtzinnige beslissingen. Een bijkomende dam kan opgeworpen worden tegen misbruiken, door ze bijvoorbeeld te laten beteugelen door het openbaar ministerie of door een nieuwe wijziging van de officiële geslachtsregistratie verplicht te laten verlopen via de rechtbank.

¹⁵⁶ Zie p. 47-48.

	ARGENTINIË	IERLAND	IJSLAND	NEDERLAND	PORTUGAL	SPANJE	VERENIGD KONINKRIJK	ZWEDEN
GRONDSLAG	Tegenstrijdigheid met de door de betrokkene zelf waargenomen gender-identiteit	In de rol van het andere geslacht leven	Gender-identiteitsstoornis	Overtuiging tot het andere geslacht te behoren dan is vermeld in de akte van geboorte	Gender-identiteitsstoornis	Gender-identiteitsstoornis	In de rol van het andere geslacht leven	Overtuiging tot het andere geslacht te behoren dan is vermeld in de akte van geboorte
PROCEDURE	Aangifte bij lokaal kantoor rijksregister	Aangifte bij minister voor Sociale Bescherming	Aangifte bij Commissie van deskundigen	Aangifte bij de ambtenaar van de burgerlijke stand	Aangifte bij de ambtenaar van de burgerlijke stand	Aangifte bij de ambtenaar van de burgerlijke stand	Aangifte bij 'Gender Recognition Panel'	Aangifte bij Nationale Raad voor Gezondheid en Welzijn
VEREISTE DOCUMENTEN	Verzoek betrokkene volstaat	Verklaring betrokkene + verklaring arts	Bewijs diagnose en behandeling team van deskundigen	Verklaring van deskundige	Verslag van een multidisciplinair medisch team min. ondertekend door een arts en een psycholoog	Verslag van een arts of een klinisch psycholoog	Verklaring arts of psycholoog werkzaam op domein genderdysforie + verklaring arts	Verklaring betrokkene
CRITERIA	De ambtenaar zal de wijziging melden, zonder enige noodzaak van een juridische of administratieve procedure,	De betrokkene moet verklaren (1) de vaste intentie te hebben om in de rol van het andere geslacht te blijven leven (2) de gevolgen te begrijpen van de aanvraag en (3) de aanvraag te doen uit vrije wil De arts moet verklaren (1) dat de betrokkene bezig is met een transitieproces of een transitieproces	Behandeling van min. 18 m. door team van deskundigen + min. 12 m. hebben geleefd in de rol van het andere geslacht Commissie van deskundigen bevestigt dat betrokkene tot het andere geslacht behoort	Deskundigenverklaring vermeldt dat betrokkene (1) verklaring heeft afgelegd (2) voorlichting deskundige begrepen heeft en (3) wijziging geslachtsvermelding weloverwogen blijft wensen	Ambtenaar van de burgerlijke stand beslist (binnen 8 d.) of verzoek kan worden ingewilligd	Behandeling van min. 2 j. (uitz. mogelijk om gezondheidsredenen of leeftijd)	'Gender Recognition Panel' verklaart dat betrokkene (1) genderdysforie (gehad) heeft (2) twee jaar in de rol van het andere geslacht heeft geleefd en (3) de intentie heeft om in die rol te blijven leven	De betrokkene moet verklaren (1) lange tijd aan te voelen tot het andere geslacht te behoren (2) zich al een tijd te gedragen in overeenstemming met dat geslacht en (3) in de toekomst in overeenstemming met dat geslacht te willen blijven leven

HANDHAVING

	heeft doorlopen en (2) de gevolgen begrijpt van de aanvraag						
Nieuwe wijziging kan enkel uitgevoerd worden mits rechterlijke toestemming	Bestrafing in geval van afleggen valse verklaringen	Terugkeren naar vorige geslachtsregistratie via nieuwe aanvraag team van deskundigen					Bestrafing in geval van afleggen valse verklaringen

DE MEDISCHE CRITERIA IN DE WET BETREFFENDE DE TRANSEKSUALITEIT
rechtsvergelijkend onderzoek in opdracht van het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen

